

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

KATJA TOOTILL
MENTOR: DOC. DR. ANDREJ ŠKERLEP

BAUDRILLARDOV SVET EKSTAZE
KOMUNIKACIJ:
MEDIJI IN TIHI UPOR

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2005

KAZALO

KAZALO	2
1 UVOD	3
1.1 Baudrillardova teoretska pot	5
1.2 Modernizem ali postmodernizem	7
2 SVET SIMULACIJE IN HIPERREALNOSTI	8
2.1 Redi simulacije	8
2.2 Semiurgija	11
2.3 Reprerentacija	12
2.4 Simulacija	14
2.5 Hiperrealno	15
2.6 Implozija	16
2.7 Problem pojmov	18
3 MEDIJI IN HIPERREALNOST	20
3.1 Hiperrealno in komunikacija	20
3.2 Shizofrenija	24
3.3 Fascinacija	25
3.4 Transparentno in obsceno	27
3.5 Medij je sporočilo	28
3.6 Simbolna izmenjava in komunikacija	29
3.7 Televizija	32
3.8 Informacija	33
3.9 Sporočilo, binarni model	35
3.10 Odtujenost in manipulacija	38
4 MNOŽICE IN DRUŽBENO	40
4.1 Množica	40
4.2 Delovanje množice	42
4.3 Fatalna strategija, tišina	43
4.4 Objekt, subjekt	45
4.5 Zlobni genij objekta	48
4.6 Družbeno	49
4.7 Družbeno in množica	50
4.8 Družbeno in mediji	52
4.9 Množica in mediji	53
4.10 Množica, družbeno in reprezentacija	55
5 UMESTITEV	57
6 SKLEP	60
7 LITERATURA	62

1 UVOD

Jean Baudrillard je eden najbolj kontroverznih, razvpitih avtorjev svojega časa; tako ga označuje velika večina avtorjev, ki piše o njem. Torej zakaj sem si ga izbrala? Preprosto, ravno zaradi tega slovesa in želje po odkrivanju nečesa novega.

Najprej se mi je zastavilo zelo očitno vprašanje, kako brati in kako sploh razumeti njegovo pisanje. Baudrillardovo pisanje je namreč izredno kaotično. Ovrednotenje in razumevanje njegovega pisanja je najlažje z vidika postmodernizma in modernizma. Kljub temu da se Baudrillard skuša izogniti takšnemu umeščanju, lahko vidimo njegovo pisanje kot prehajanje od modernizma k postmodernizmu. In na ta način lahko razumemo tudi njegov drugi in tretji oziroma četrti red simulakra.

Najbolj zgovoren primer, pri katerem je, vsaj meni, dal vpogled v svoje postmodernistično razmišljanje, je bil naslednji. Obravnaval je neko temo, pisal je o predpostavkah in prejšnjih razmišljanjih na to tematiko. Pri tem je izpostavil tudi hipotezo, ki naj bila splošno veljavna, nanašajoč se na to tematiko. Ob tej hipotezi je dodal, da ta pravzaprav ni zanimiva in da bi bilo bolj zanimivo postaviti obratno hipotezo in jo razviti. To je tudi storil, kljub temu da je bila prvotna hipoteza povsem veljavna in splošno sprejeta.

Več kot očitno postane, da gre za obračun s preteklostjo, saj do svojih hipotez prihaja iz zanikanja obstoječih, uveljavljenih, po njegovem "razsvetljenskih" hipotez. Modernistične mite napredka skuša ovreči tako, da jih preobrača, kar ga pripelje do "postmodernističnih" hipotez.

Ob postavljanju raznih hipotez, kar je zanj značilno, nima nikakršnega namena teh dokazati. Na nek način mu gre bolj zato, da vidi, kam ga bo izpeljava določene hipoteze pripeljala. Hipoteza služi za izhodišče, ki določa smer teoretskega potovanja. Kljub temu je presenetljivo, ko po daljšem branju odkriješ ponavljajoče se vzorce in ugotoviš, da gre navsezadnje za dokaj koherenten konstrukt.

Nadaljnji problem, ki se pojavi in ga dobro opiše Bauman, je problem našega jezika, ki: »implicitira objekte "tam zunaj". Prikliče podobo stvari, ki se jih je mogoče dotikati in z njimi

upravljati, pregledovati in meriti. Poleg vsega stvari, ki jih priključijo, stojijo ločene druga od druge in zasedajo svoj prizorišče v prostoru in toku časa. /.../ v Baudrillardovem svetu nimamo pravice govoriti o različnosti in razlikah, vendar govorimo o njih kadarkoli uporabimo svoj jezik.« (Bauman, 1992:150)

V simulaciji, o kateri piše Baudrillard, je nemogoče stvari med seboj ločiti in o njih »govoriti«, kajti razlikovalni poli med njimi so izginili v procesu implozije. V tej nalogi sem skušala predvsem prikazati in kolikor toliko pojasniti ločene sklope in jih oblikovati v smiselne celote. Velik problem, ki se vseskozi pojavlja, pa je ravno neločljivost teh sklopov, zato se ti začne dozdevati, da si pri ločevanju in umeščanju posameznih elementov vedno nekaj izpustil ali pozabil. Ob tem ne gre pozabiti, da imamo opraviti z neke vrste kompleksno teoretsko spojino.

To diplomsko delo je potovanje v kontekstu hiprerealnosti od medijev do množice in njenega tihega upora. Tihi upor je fatalna in enkratna strategija množic, izvedena prek medijev ob soočenju z zahtevo po tvorbi družbenega s strani političnega razreda.

1.1 BAUDRILLARDOVA TEORETSKA POT

Baudrillard pravi o sebi, da ni ne sociolog, ne filozof, metafizik morda, vendar ... Skratka skuša biti tako neulovljiv kot so njegovi pojmi. Prav tako je tudi težko govoriti o vplivu drugih avtorjev nanj. Prvič zato, ker je zelo zapleten mislec, drugič zato, ker se namerno izogiba referencam, tretjič pa zato, ker pogosto svoj teoretski navdih pri drugih avtorjih črpa iz nestrinjanja z njimi. Kljub temu lahko med njegove pomembnejše predhodnike štejemo Marxa, Nietzscheja, Levi-Straussa, Althusserja, Batailla, Maussa, Lefebvra, Cailloisa in še posebej za to diplomsko delo aktualnega McLuhana.

Baudrillard se v začetku svoje teoretske poti spogleduje s situacionisti, ki so videli družbo kot spektakel, in skuša razviti marksizem prek semiološke analize. V tej luči lahko vidimo njegova zgodnejša dela, kot so Sistem objektov (*Le système des objets*, 1968) in Potrošniška družba (*La société de consommation*, 1970). V svojem prvem delu raziskuje sistem množične potrošnje. Pri tem se naslanja na komodifikacijo vsakdanjega življenja v kapitalizmu. Opisuje, kako subjekti uporabljajo, dominirajo ali pa so dominirani s strani sistema objektov.

V delu Ogledalo produkcije (*Le miroir de la production*, 1973) pa Baudrillard spremeni svojo teoretsko pozicijo in se odvrne od marksistične politične ekonomije, ker pride do zaključka, da je marksizem pravzaprav reprodukcija kapitalistične ekonomske teorije. Zaradi tega postane izhodišče njegove nove teoretizacije simbolna izmenjava, kot to lahko vidimo v delu Simbolna izmenjava in smrt (*L'Échange symbolique et la mort*, 1976). Simbolna izmenjava naj bi predstavljala alternativo organizacijskega principa družbe. Najde jo v nekapitalističnih in iracionalnih kulturah v obredih in daru, prek nje se skuša izogniti ideološki podvrženosti kapitalističnemu kodu. Simbolno izmenjavo poveže s kulturno revolucionarnimi projekti tiste dobe, ki skušajo prevreči kod. V Simbolni izmenjavi naj bi po Kellnerju Baudrillard naredil prelom z modernizmom. Podobno kot z marksizmom Baudrillard opravi tudi s Freudovo psihoanalizo ter Foucaultovo konceptualizacijo moči, vse naj bi sodilo v modernost. Na koncu pride do sklepa, da se samo smrt lahko izogne dominaciji koda.

Kasneje Baudrillard razvije teorijo simulakrov v delu Simulacija in simulaker (*Simulacres et simulation*, 1981), kjer poda rede simulakrov in opiše novo dobo hiperrealnosti z modeli, kodi in mediji. Procesu simulacije prida še proces implozije, posledično pride do kolapsa vseh in vsakršnih mej. To se kaže tudi v njegovi Ekstazi komunikacije (*L'autre par lui-même*, 1987),

kjer posameznik postane terminal v omrežju. V svoji hiperrealni analizi medijev si marsikaj sposodi od McLuhana.

Nov premik v njegovi misli je Zapeljevanje (*De la séduction*, 1979), v njem začne vrednotiti zapeljevanje kot novo alternativo produkciji in komunikaciji. Pri tem uvede tudi nekaj novih kategorij, kot so reverzibilnost, izziv, dvoboj. Njegova misel se začne vse bolj približevati metafiziki, kar postane očitno v *Fatalnih strategijah* (*Les stratégies fatales*, 1983), kjer objekt premaga subjekt in zavlada nad njim. Njegova naslednja dela nadaljujejo in stopnjujejo njegovo metafizično pozicijo. Vrh pa ta pozicija doseže v *Cool Memories II* (*Cool Memories II*, 1987-1990).

Najboljšo predstavo o smotru Baudrillardovega pisanja nam razkrije njegov lasten pogled na teorijo. Po njegovem naloga teorije ni le opisovanje in analiza, ampak je združitev z objektom raziskovanja. » Postati mora simulacija če govori o simulaciji, razviti mora isto strategijo kot njen objekt.« (Baudrillard, 1988:98)

1.2 MODERNIZEM ALI POSTMODERNIZEM

Postavljeni smo pred veliko vprašanje, kaj je modernizem in kaj je postmodernizem, vendar pa, kot vemo, enoznačnega odgovora na to vprašanje ni. S to dilemo se srečamo tudi pri umeščanju Baudrillarda. Nekateri ga uvrščajo med postmoderniste, nekateri pa ga zaradi lastnega zavračanja slednje umestitve uvrščajo v modernost; npr. Gane. Prištevanje Baudrillarda k postmodernistom naj bi bilo ustrezno zaradi značilnosti postmodernizma pri njegovem pisanju; ta način pisanja, opisovanje pojavov, tudi njegov pristop ima veliko skupnega z drugimi postmodernističnimi avtorji.

Na vprašanje, kaj si misli o tem, da ga imajo mnogi za visokega duhovnika postmodernizma, Baudrillard odgovarja, da to ne drži. O postmodernizmu pa meni: »Potrebno se je vprašati, ali ima postmodernizem, postmoderno, pomen. Kar se mene tiče, ga nima. To je izraz, beseda, ki jo ljudje uporabljajo, vendar ne pojasnjuje ničesar. To sploh ni koncept. To ni nič.« (Baudrillard, 1993: 21) In to nadalje pojasnjuje: »Če postmodernizem obstaja, je značilen za vesolje, kjer definicije niso več mogoče. Igra definicij je pomembna. Vse se vrti okoli nezmožnosti definicije. Nismo več v zgodovini, ta je dekonstruirana, uničena. V realnosti ni več reference. Vse je že bilo storjeno. Dosežena je skrajna meja vseh možnosti. Uničila je

samo sebe. Vse, kar preostane, je, da se igramo s koščki – to je postmodernizem. Hiperrealizem je ena takšnih iger z reprezentacijo.« (Baudrillard, 1984:95)

In ravno zaradi teh očitnih značilnosti pri njegovem delu ga mnogi avtorji uvrščajo v postmodernizem in to v sam vrh. »Postmoderna svet naj bi temeljil na pomanjkanju pomena; je univerzum nihilizma, kjer teorije lebdijo v vrzeli brez kakršnegakoli pristana.« (Kellner, Best, 1991: 127) Connor misli, da gre Baudrillard v svojem postmodernizmu najdlje, kar naj bi se videlo v izginotju razlike med teorijo in njenim objektom. (glej Connor, 1989:61) Podobno meni tudi Zubrugg, Turner in velika večina ostalih avtorjev. Kritiko Baudrillarda sem uvrstila kar v to poglavje, kajti zdi se, da če kritiziramo Baudrillarda in če smo v tem povsem dosledni, pravzaprav kritiziramo postmodernizem. Vse tisto, kar naj bi uvrščalo Baudrillarda v postmodernizem, je hkrati tudi tisto, kar je podvrženo kritiki. To so: hiperbolično izražanje, pomanjkljivo definiranje, relativizem, skrajni poststrukturalizem, nihilizem, odsotnost odgovorne in racionalne argumentacije, kaotičnost, protislovnost, površnost, ponavljanje, uporaba sloganov, znanstvenih metafor, ahistoričnost ... Med postmodernistične pa sodijo tudi njegove teme, npr. konec zgodovine, uničenje družbenega, uboj realnosti, simulacija, implozija, razveljavitev vseh opozicij ... in še bi lahko naštevali.

Kellner in Best pravita, da je njegova teorija postmodernizma grobo neteoretizirana in da ji primanjkuje primerne kontekstualizacije predvsem glede preloma z modernizmom. Slepa naj bi bila za veliko število kontinuitet med modernostjo in postmodernostjo. (Kellner, Best, 1991:128) Vendar Baudrillardova teorija ni teorija o postmodernizmu, ampak je postmodernistična. Zdi se, kot pravi Rojek, da Baudrillarda bolj kot teorija družbe, zanima kako postati neke vrste kamera. (glej Rojek, 1993:118).

Torej, vse, kar je v njegovem pisanju postmodernističnega, in tega je velika večina, je sporna. Določene nejasnosti in nepravilnosti povezane s temo diplomske naloge sem skušala nakazati v posameznih poglavjih.

2 SVET SIMULACIJE IN HIPERERARNOSTI

2.1 REDI SIMULACIJE

Mnogi avtorji se ukvarjajo s problemom umestitve dobe, o kateri naj bi pisal Baudrillard. Tej problematiki, problematiki umestitve v postmodernizem ali modernizem, se lahko popolnoma izognemo, saj je avtor sam glede tega podal, kakor je zanj značilno, posebno in enkratno razvrstitev, ki se nanaša na rede videza, simulakre. Te pa je potrebno obravnavati zato, da bi bolje razumeli trenutno situacijo v kateri naj bi se nahajali in kako je do te prišlo.

Za popolno razumevanje sedanjega sistema Kuan-Hsing, meni, da je potrebno »analizirati celotni zgodovinski proces mutacije prek dveh prepletenih, spojenih poti: operacionalne (ideološke) vrednosti struktur (zakon vrednosti) in temu pripadajoče ustrezajoče logike družbenega stroja (nasledujočega simulakra)«. (Kuan-Hsing, 1987:73) Schonmakerjeva to ugotovitev razume kot analizo spreminjajočih se načinov produkcije skozi obdobja.

Baudrillard je sprva je uvedel tri zakone vrednosti, to je operacionalne vrednosti struktur, tem je kasneje dodal še četrti fraktalni stadij vrednosti:

- naravni stadij uporabne vrednosti
- trgovski stadij menjalne vrednosti
- strukturalni stadij znakovne vrednosti

Tej klasifikaciji sledi klasifikacija pripadajočih simulakrov. Navede tri rede simulakrov, videzov, »ki so paralelni mutaciji zakona vrednosti« in si sledijo od renesanse naprej:

- ponarejanje kot dominantna shema "klasičnega" obdobja od renesanse do industrijske revolucije
- produkcija kot dominantna shema industrijske dobe
- simulacija kot vladajoča shema trenutne faze, ki jo nadzoruje kod

Ker prehod iz ene dobo v drugo ni poljuben, ampak je povezan z zgodovino, kulturo, produkcijo, tehnologijo in ideologijo sem odločila okvirno predstaviti te posamezne rede ali dobe.

1. Od renesanse do začetka industrijske revolucije je ponarejanje dominantna shema produkcije. Za ponarejanje je značilen naravni stadij uporabne vrednosti.

Pred renesanso je obdobje fevdalnega reda. V tem redu vsak zaseda svoj družbeni položaj, mobilnost med razredi je nemogoča. Znaki so fiksni in so omejeni v številu. Vsak znak je recipročna obveza med kastami, klani ali osebami. Takšna postavitev, hierarhija omogoča popolno transparentnost in jasnost ter preprečuje zmedo. Vsaka zmeda je kršitev reda in se kaznuje.

V renesansi se prvič pojavi posredovano realno. Ponarejanje se uveljavi z uničenjem fevdalnega reda in zamenjavo z meščanskim ter s pojavom odprtega tekmovanja na ravni razločevalnih znakov. »Prej nevprašljiva vrednost je postavljena pod vprašaj: konec je obveznega znaka.« (Kuan-Hsing, 1987: 74) Rodi se reprezentacija in z njo doba ponarejanja, ki ne zanika original, ampak ga razširja. »Vsak objekt, ki je bil reproduciran, je bil viden kot kopija, ponarejena kopija originala.« (Schoonmaker, 1994:170) Opravičilo za takšno produkcijo realnega se najde v naravi kot določilnem referentu.

V renesansi se nepravilo, varljivo rodi skupaj z naravnim. Najlepše se ponarejanje vidi v »stucco«, baročni umetnosti in gledališču, ki je njegova najznačilnejša oblika. V tem obdobju je bilo potrebno dograjevati, obdelovati, o čemer priča baročna umetnost. Fevdalno prosto produkcijo, imitacijo narave, zamenja nadzorovana produkcija povpraševanja in ponudbe.

2. Med industrijsko dobo je produkcija dominantna shema, podpira jo blagovni zakon vrednosti. Čas ponarejanja je bil čas dvojnika, ogledala, igre mask in videza. V dobi industrijske revolucije, ki je brez tradicije in kaste, ni več ponarejanja, zavlada množična produkcija.

Pojavil se je problem izvora stvari in njihove enkratnosti. To je obdobje serijskega produciranja identičnih objektov. Odnos med njimi ni več odnos originala do ponaredka, to je odnos analogije, ampak odnos ekvivalence in indifferenca, ki pokonča original. Benjamin in pozneje McLuhan ugotovita, da je tehnika postala medij.

Produkcija je izgubila svoj smisel, njena končnost je izgubljena v serijah, pojavi se reprodukcija. Gre za serijsko repetitivno enega in istega objekta, kopija in kopija sta postali

ekvivalentni. Ta princip spremeni status produkcije. »Namesto, da so videni kot kopije, so produkti zamišljeni kot ekvivalentni elementi v seriji enega ali več objektov. Objekti postanejo nedefinirani simulakri ali reprodukcije drug drugega.« (Schoonmaker, 1994: 170)

Z industrijsko revolucijo se že premaknemo v drugi red simulacije. Od sedaj naprej smo simulirani v mreže strojev. Mi sami postanemo stroji. Nostalgija po naravnem redu je ovržena: narava postane objekt dominacije. Človek je postal novi referent. Novi dominantni podobi drugega reda postaneta kino in fotografija. To obdobje se da enačiti z obdobjem modernosti.

3. Dominantna shema tretjega reda je simulacija, označuje pa ga strukturalni stadij znakovne vrednosti. Ko se družbena končnost izgubi v reprodukciji, modeli prevzamejo nalogo usmerjanja našega družbenega delovanja.

Racionalna operacionalnost znanosti postane najnovejši referent, kljub temu da prejšnji referenti niso popolnoma izginili. Tretjemu stadiju ustreza kod, vrednost pa naj bi se tu definirala v odnosu do modelov. »V fazi simulacije objekti niso zgolj reproducirani prek mehaničnih tehnik. Z uporabo binarnega koda so originalno zamišljeni v terminih njihove reproduktibilnosti.« (Schoonmaker, 1994:171)

Doba simulacij je doba modelov, kodov, hiperrealnosti in kibernetike. Za to obdobje je značilna eksplozija sporočil, informacij ..., ki ne služijo ničemur. »Razen tega radikalnost tretjega reda simulakra ne leži le v simuliranju vsega, kar je, v omrežju, ampak tudi v njegovi opustitvi nostalgije po realnem ...« (Kuan-Hsing, 1987: 76)

Nahajali naj bi se v tretjem redu simulakra. Vendar pa avtor v poznejših pisanjih uvede nov red, to je fraktalni red. Ne glede na to pa mnogi avtorji, ki o njem pišejo, menijo, da sta tretji in četrti red enaka. V skladu s to trditvijo sem obravnavala oba reda, sicer pa naj bi šlo pri četrtem redu le za »odkritje novega delca«. Baudrillard sam pravi: »Vendar novi delec ne izpodrine starega: delci izhajajo drug iz drugega in se zbirajo na hipotetičnem tiru. Tudi sam bom uvedel nov delec v mikrofiziko simulakov.« (Baudrillard, 1996:187)

Turner o Baudrillardovih redih simulakra meni, da so parafraza Marxove periodizacije družbe. Marx je razdelil družbo na tri obdobja: primitivno, hierarhično in množično družbo.

Po Baudrillardu v primitivni družbi ni znakov, v hierarhični družbi so ti prisotni v omejenem obsegu, v množični družbi pa postane cirkulacija znakov dominantna. (glej Turner, 1993:77) Drugi avtorji pa Baudrillardu pri redih simulakrov očitajo namerno izogibanje umeščanju posameznih redov simulakra v modernizem ali postmodernizem.

2.2 SEMIURGIJA

Za sedanje obdobje in razvoj medijev je značilno eksponentno širjenje in kroženje znakov, ki ga Baudrillard imenuje radikalna semiurgija. Pojem, drugače izposojen od McLuhana, naj bi po Kellnerju bil značilen za postmodernost. Radikalna semiurgija je pomembna, saj vpliva na vsa področja življenja v hiperrealnosti, kot bomo lahko videli pozneje.

Odnos med posameznimi elementi, ki tvorijo znak, se je spreminjal iz obdobja v obdobje, s tem pa se je spreminjala tudi sama narava znaka. Najprimerneje je zato narediti kratek pregled teh obdobj. V obdobju ponarejanja je znak enak svojemu referentu. V produkciji znak zamenja svojega referenta, v dobi simulacije pa znak izgubi vsakršno povezavo z referentom; tu imamo opraviti z znakom, ki ga tvori le še označevalec. V dobi ponarejanja je pomen fiksiran, medtem ko v dobi produkcije vlada glede tega logika ekvivalence, pri simulaciji pa logika ambivalence in reverzibilnosti.

Za tretji, četrti red simulacije oziroma sedanji čas naj bi po Baumanu in drugih, prvenstveno pa po Baudrillardu, bila značilna drugačne vrste semiosisa¹ Za to novo obliko semiosisa naj bi bila značilna izguba referenta in implozija pomena. To je posledica simulacije, ki »... izhaja iz radikalne negacije znaka kot vrednosti, izhaja iz znaka kot obrata in izničenja vsake reference«. (Baudrillard, 1999:14) Kar pomeni, da se izgubi vez med znakom in »realnostjo«. Iz tega sledi, da » živimo v svetu, v katerem je vrhovna funkcija znaka v tem, da povzroči izginotje realnosti, a obenem zakrije to isto izginotje.« (Baudrillard, 1999:199) Znaki izgubijo referencialno funkcijo: »... označenec in referent sta sedaj ukinjena na račun igre označevalcev splošne formalizacije, v kateri se kod ne nanaša več na kakršnokoli subjektivno ali objektivno "realnost", ampak lastno logiko.« (Connor, 1989:58). Izginotje referentov lahko

¹ Semiosis je neskončen proces označevanja, neskončna regresija povratnega samonanašanja.

razumemo kot učinek Baudrillardove poststrukturalitične kritike pomena in reference, ki je stopnjevana do skrajnosti. (glej Kellner, Best, 1991: 127)

Če povzamem, naj bi bila za ta semiosis najbolj značilna splošna operacionalizacija označevalca, opraviti naj bi imeli le z označevalci, ki se nanašajo na druge označevalce, oziroma, kakor pravi Baudrillard, z znaki, ki se nanašajo le na druge znake. Kljub temu, ali pa morda ravno zaradi tega, ker ni več referencialnega, postanemo priče pravi »označevalski kanonadi«: »Vse lahko povemo, vse lahko izrazimo, vse prevzema moč in obliko znaka.« (Baudrillard, 1999: 54). Ob tem je potrebno opozoriti na nekritično razlikovanje med elementi znaka in znakom samim. Namreč, ko Baudrillard v svojem pisanju uporablja izraz znak, s tem ne misli na znak, ampak le na označevalca. Na nek način pa se zdi to ustrezno, saj je v obdobju simulacije znak zreduciran na označevalca. Še posebno velike zasluge pri uveljavljanju radikalne semiurgije imajo mediji: »Vse je načela neke vrsta semiologizacija z mediji in reklamo – gre za kseroksno stanje kulture.« (Baudrillard, 1996:189)

Po mnenju mnogih avtorjev, npr. Sarupa, je princip produkcije zamenjala semiurgija, posredno lahko rečemo komunikacija. Drugače povedano, dominanten princip produkcije je postala semiurgija.

2.3 REPREZENTACIJA

Glavno vprašanje, na katerega moramo odgovoriti, je; ali je reprezentacija v situaciji, ki jo opisuje Baudrillard, sploh še mogoča. Odgovor na to vprašanje in druge ugotovitve bomo lahko kasneje uporabili na področju medijev.

Spreminjajočo se naravo reprezentacije, povezano z redi simulacije, lahko po Connorju vidimo v Baudrillardovih stopnjah podob:

- » - podoba je odblesk globoke realnosti
- podoba maskira in ponareja naravo globoke realnosti
- maskira odsotnost globoke realnosti
- podoba nima nobene zveze s katero koli realnostjo: je svoj lastni čisti simulaker« (Baudrillard, 1999:15)

To naj bi bile štiri stopnje reprezentacije oziroma podob, ki postopoma prehajajo k čisti simulaciji, ki je pravzaprav kriza reprezentacije, kajti zastavlja se vprašanje, če »v tej shizofreni vrtoglavici znakov brez sence, imanentnih v svojem ponavljanju, kdo lahko pove ali ve, kje prebiva, se nahaja realnost tega, kar simulirajo«. (Baudrillard, 1983: 152) Za čisto simulacijo je namreč značilno incestno razmnoževanje podob, ki nimajo nobene zveze z realnostjo.

Potrebno je tudi razjasniti odnos med pojmi simulacija, hiperrealnost in reprezentacija, saj so ti med seboj povezani. O odnosu med simulacijo, posledično hiperrealnostjo in reprezentacijo Baudrillard pravi: »Hiperrealizem sega prek reprezentacije ..., ker deluje popolnoma znotraj domene simulacije.« (Baudrillard, 1983:47) Hiperrealnost se torej popolnoma navezuje na simulacijo, potrebno je razložiti le še razmerje med simulacijo in reprezentacijo.

Problem reprezentacije je dejansko hkrati tudi problem simulacije, zakaj Butler pojasnjuje: »Simulacija je podrejena meji, ki loči original in kopijo. Če se meja prekorači in se kopija preveč približa originalu, ki ga reprezentira, se podobnost med njima ukine in ustvari se nov original.« (Butler,1999:25,26) Simulacija – kopija preseže original in uniči možnost reprezentacije tako, da se izpopolni ter tako še bolj oddalji kopijo od originala.

Lep primer tega so filmi, ki nastanejo na podlagi predhodnikov. Tako dobimo filme, ki so preveč popolni in dobri: »Osuplost, ko odkrijemo, da gre za film iz sedemdesetih let, popolni retro, prečiščen, spoliran, hiperrealistična obnovitev filma iz petdesetih let.« (Baudrillard, 1999:60) Film s svojo povečano popolnostjo preseže predhodnika in tako »nastaja generacija filmov, ki bodo v primerjavi s filmi, ki smo jih poznali mi, to, kar je človeški avtomat človeku. Čudoviti artefakti, brez napak, genialni simulakri, katerim manjka samo domišljija in posebna halucinacija, ki je značilna za film.« (Baudrillard, 1999: 60)

Simulacija onemogoča reprezentacijo, kajti ta ne more proizvajati kopij, ampak lahko proizvaja le simulakre, katerih izvor je nemogoče odkriti. Reprezentacijo zamenja simulacija.

K temu lahko le še dodamo Sarupov zaključek: »Nahajamo se v času, ki se nagiba k temu, da vse naredi v simulaker. S tem se ustavi svet, kjer je vse, kar imamo, simulacija, nasproti njemu ni nobenega "resničnega" zunanjega, nobenega "originala", ki je kopiran.« (Sarup,1993: 164)

2.4. SIMULACIJA

Za začetek se lahko vprašamo, kaj sploh simulacija je. Na nekem mestu Baudrillard pravi: »Simulacija je zasukanost smisla.« (Baudrillard, 1999: 76) Ta trditev se morda zdi nesmiselna in nejasna, izkaže pa se za še kako pravilno opredelitev simulacije. Simulirati pomeni proizvajati nekaj, kar je odsotno. V primeru bolezni je to bolnik, ki se ne le pretvarja, da je bolan, ampak tudi proizvaja simptome bolezni: »Tisti, ki hlini bolezen, se lahko preprosto spravi v posteljo in se dela bolnega. Tisti, ki simulira bolezen, pa bolezen dejansko določi simptome.« (Litré v Baudrillard, 1999:11)

Zato pri simulaciji ni mogoče razločiti, kaj je resnično in kaj ni, kaj je lažno in kaj ni ...V primeru bolnika-simulanta ni mogoče ugotoviti, ali je res bolan ali ni, ker proizvaja vse simptome bolezni, ki naj bi jo imel. S tega vidika je razlika zabrisana, nasprotje resnično – lažno ne obstaja več, saj zaradi izgube razlike med pojmom ne obstaja več ne resnično in ne lažno. Kljub temu pa se razlike skušajo simulirajo v poskusih ohranjanja referencialnosti.

Kot vidimo simulacija sama po sebi zastavlja veliko problemov.² Simulacija je proces, pri katerem ne moremo vedeti, ali je nekaj simulacija ali ni, prav tako pa ne moremo ugotoviti, ali se nahajamo v simulaciji ali ne. »Simulacija skriva dejstvo, da je vse del iste igre: principu realnosti ponuja še en zakup življenja – tokrat kot zombija. Nihče ne more stopiti izven simulacije... Boj s simulacijo je simulacija.« (Bauman, 1992:153)

Butler, ki se ukvarja s problemom zamejitve pojma simulacije pri Baudrillardu, pravi: »Razumeti moramo, da simulacija ni le izguba realnosti, ampak je prav tako njena možnost. Namen simulacije ni odpraviti realnost, ampak nasprotno, jo realizirati, jo narediti realno.« (Butler, 1999:30) To potrjuje Baudrillardova izjava: »In nobene krize realnosti ni, prej nasprotno: realnega bo vedno več, saj ga producira in reproducira simulacija, še več, samo realno je le model simulacije.« (Baudrillard, 1999:211) To pomeni, da je realno pri simulaciji odsotno, hkrati pa simulacija proizvaja »realno«.

² Tudi s tega vidike so nekatere Baudrillardove trditve, povezane s simulacijo, zelo problematične zaradi narave simulacije same.

Simulacija ne odpravlja realnega, ampak odpravlja iluzijo: »Tako je konec divje iluzije misli, scene, strasti, konec iluzije sveta in njegove vizije (ne pa tudi njegove reprezentacije), konec iluzije Drugega, Dobrega in Zla (še posebej Zla), resničnega in lažnega, konec divje iluzije smrti, ali pa tudi iluzije o obstoju za vsako ceno: vse to je izhlapelo v tele-realnosti, v realnem času, v sofisticiranih tehnologijah, ki nas uvajajo v modele, v virtualno, v nasprotje iluzije – v totalno deziluzijo.« (Baudrillard, 1999:229)³

In kakšnem smislu razumeti Baudrillardovo simulacijo? Nekateri avtorji razumejo Baudrillardov koncept simulacije kot nekaj, kar se je empirično zgodilo ali se dogaja npr. Norris, Kellner; Butler pa meni, da je to le hipoteza.

2.5 HIPERREALNO

Hiperrealno je realno, ki je bolj realno od realnega. O problemu realnosti Baudrillard pravi, da danes ni več realnega, ne preslikave in ne dvojnika, ampak samo simulacija, ki deluje skozi modele realnega, ki so brez izvora ali realnosti. »Prostor simulacije je prostor zmede realnega in modela. je le še spreminjanje realnega v model na mestu samem, tukaj in zdaj. Fantastični kratek stik: realno je hiperrealizirano. Hiperrealno realnega ne ukinja s pomočjo nasilne destrukcije, temveč ga privzame, povzdigne ga v red modela.« (Baudrillard, 1992: 48)

Zgodi se sinteza. Lahko bi rekli, da se vse zlije v eno: v hiperrealnost. Vse to je mogoče zaradi simulacije in implozije, ki povzroči sovpadanje enega z drugim, realnega z modeli simulacije, in izgubo razlike med njimi, saj ne obstaja nikakršna instanca, ki bi jo vzpostavljala.⁴

»Realno« je ujeto v večno življenje prek reproduciranja in produciranja in se kot tako ne more končati, ne more umreti, saj neprenehoma doživlja ponovitev. Connor meni, da zaradi izginjanja realnega prevladuje nek nadomesten poskus pridelati ga. »Od tod značilna histerija našega časa: histerija produkcije in reprodukcije realnega.« (Baudrillard, 1999:34) Kot pravi Baudrillard: »Od medija do medija je realno izpuhtelo, postajajoč alegorija smrti. Vendar je

³ »Realno ni nič drugega kot naravno dete deziluzije.« (Baudrillard, 1999:206)

⁴ Vendar pa obstaja, kljub izgubi razlik med nasprotji, simulirano generiranje razlik.

bilo hkrati v nekem smislu okrepljeno prek lastnega uničenja. Realnost postane razlog sama sebi, postane fetiš izgubljenega objekta ...« (Baudrillard, 1983:142)

Realno postane podvrženo principu ustvarjanja presežka prek reproduktivnih medijev, denimo televizije. »Po zaslugi tehnične zmogljivosti smo dosegli tako stopnjo realnosti in objektivnosti, da lahko govorimo celo o presežku realnosti ...« (Baudrillard, 1999:261) Realnost izgine, ravno zato tudi, ker je proces proizvodnje realnega potisnjen v skrajnost. (glej Schonmaker, 1994:171) Rezultat tega prekomernega proizvodnje je hiperrealno.

Ostaja le še zadnje vprašanje: »... do kod se lahko svet derealizira, preden poklekne pred pomanjkanjem realnosti, ali narobe, do kod se lahko hiperrealizira, preden podleže preveliki dozi realnosti (se pravi, postane popolnoma realen, bolj resničen od resničnosti, in ga bo pokopala teža simulacije).« (Baudrillard, 1999:198)

Za nas je pomembno, da vemo, da je hiperrealno rezultat medijev, kajti mediji so, kot bomo videli pozneje, naprave simulacije. Pri tej obravnavi naletimo na eno od večjih protislovij. Baudrillard zanika obstoj realnega, realnosti, hkrati pa ves čas eksplicitno ali implicitno govori o njej. (glej Kellner, Best 1991:139)

2.6. IMPLOZIJA

Implozija je ključen koncept Baudrillardove postmoderne teorije. Razlaga procesa implozije bo dodatno osvetlila dogajanje v hiperrealnosti. V njem je implodirala meja med simulacijo in realnostjo in tako se je izgubila razlika med njima. Poglejmo, kako je do tega prišlo.

Kaj je implozija? Implozija je proces nasproten eksploziji, je proces endogene eksplozije, t. j. eksplozije same vase, po Baudrillardu je to pravi način izničevanja in oblika uničenja kvaternega, kibernetičnega in kombinatoričnega sveta.

Predhoden procesu implozije je proces eksplozije, ki je bil v obliki proizvodnje usmerjen k širjenju in maksimalnem izžarevanju. Ravno ta je sprožil slednjega. To je bila sprva kontrolirana eksplozija, vendar pa je prešla v nekontroliranost in pridobila fatalno hitrost, segla prek vseh mej in nasičila polje možne ekspanzije, kar je pripeljalo do implozije. (glej

Baudrillard, 1983:60) J. in M. Epstein to dodatno pojasnujeta z Newtonovim tretjim zakonom, ki pravi, da vsaki imploziji/eksploziji sledi eksplozija/implozija.

Kaj sproži implozijo? V določeni točki, točki popolne nasičenosti, se dogodi reverzija, širjenje preide v krčenje in eksplozija preide v implozijo. Podobno se zgodi z zvezdnimi sistemi: »...ne prenehajo obstajati, ko so enkrat razdali svojo energijo žarenja: implodirajo po procesu, ki je najprej počasen, nato pa se postopno pospeši, skrčijo se na neverjeten videz in postanejo involutivni sistemi, ki jih vpijajo vse obdajajoče energije, dokler ne postanejo črne luknje, v katerih se svet, v smislu, kot ga mi razumemo, kot žarenje in neskončni potencial energije, izniči.« (Baudrillard, 1999:93)

Proces implozije označuje nasilje, ki pa je kvalitativno drugačno od nasilja eksplozije. Za nasilje eksplozije je bilo značilno osvobajajoče nasilje, nasilje proizvodnje, nasilje, ki rojeva svet. Danes pa prevladuje implozivno nasilje, za katero je značilna nevtralizacija, fascinacija in absorbcija. Implozivnega nasilja ne znamo analizirati, saj ga nismo vajeni.

Implozija ni ne pozitiven ne negativen proces, je le drugačne vrste proces kot eksplozija. V prihodnosti nas čakata dve alternativni: ali nasilna in katastrofična implozija ali gladka implozija v počasnem teku. Ne glede na to, do katere implozije pride, se ne smemo slepiti: »nikoli ni bilo uravnoveženega prehoda iz implozivnega v eksplozivni sistem, to se je vedno zgodilo nasilno in zelo verjetno je, da bo tudi naše potovanje k imploziji nasilno in katastrofično.« (Baudrillard, 1983:61) Kuan-Hsing ob tem dodaja, da Baudrillardova neizbežna implozija sistema reproducira mit o neizbežnem kolapsu kapitalizma. (Kuan-Hsing, 1987: 86)

Zakaj pride do implozije? J. in M. Epstein menita, da je hitrost tista, ki naj bi sprožila implozijo. Ta hitrost naj bi prisilila sedanjo obliko družbenih struktur, ki jo narekujejo mediji, da se je približala svoji kritični masi in se sesula vase. Rečemo lahko, da je glavni krivec, za implozijo, eksplozija, točneje, njene posledice, kot so prenasičenost, prekomerno zgoščevanje, preroguliranost sistema, prenatrpanost mrež, preveč razvitih krogotokov, feedback, prevelika razvejanost ... vse to vodi v implozijo. Vzroki za implozijo se razlikujejo od primera do primera. Triperesna deteljica implozije so množice, mediji in terorizem. »V svoji sorodnosti množice, mediji in terorizem opisujejo sedanji prevladujoč proces implozije.« (Baudrillard, 1983:58)

»Baudrillardova teorija implozije opisuje proces družbene entropije, ki vodi do kolapsa vseh mej vključno z implozijo pomena v medijih, implozijo medijev in implozijo družbenega v množicah.« (Kellner, Best, 1991: 120) Implozija je absoluten proces, ki se mu ne da izogniti.

2.7 PROBLEM POJMOV

Pri obravnavanju Baudrillarda naletimo na problem definiranja pojmov; zdi se, da je to velika pomanjkljivost njegovega miselnega konstrukta, vendar pa obstaja za to razlaga. Nahajali naj bi se v svetu postmodernosti, po Baudrillardu v svetu ekstaze, kjer je vse potencirano do te mere, da seže prek lastnih meja. Vsakršno definiranje bi obravnavane pojme vrnilo nazaj v obdobje modernosti.

Baudrillard pravi, da je razlika med področji in objekti izginila: »Vsaka kategorija je privedena do najvišje možne stopnje splošnosti, tako da s tem naenkrat izgubi sleherno posebnost ter prehaja v vse druge kategorije.« (Baudrillard, 1996:189) Zato je definiranje stvari in pojmov v svetu, kot ga opisuje Baudrillard, kjer je nemogoče ločiti en pojem od drugega, ene stvari od druge, ne le nemogoče, ampak celo nepravilno. Pojavi pa se vprašanje, kako lahko Baudrillard potem takem sploh še o čem piše.

Med področji in objekti ni več razlike in razdalje zaradi mešanja z drugimi področji in objekti. To je proces viralne metonimije »kot nadomestek celote in enostavnih delov, vsesplošna komutacija pojmov.« (Baudrillard, 1996:188) Dogaja se »vzajemno inficiranje vseh kategorij, nadomeščanje ene sfere z drugo, mešanje različnih rodov.« Vsaka kategorija se razkroji, vse je vse, vse je seksualno, politično, estetsko... »Vsi referenti mešajo svoje diskurze v krožno, moebijsko prisiljenost.« (Baudrillard, 1999:29) Lahko bi rekli, da ti postanejo zaradi implozije medseboj neločljivi.

Problem metonimije je v Baudrillardovih tekstih pogosto prisoten v zamenjavanju posameznih elementov s celoto in obratno, ter mešanju elementov med seboj (npr. komunikacija in informacija, medij in sporočilo). To, da se nahajamo v stanju fluidnosti, kjer smo soočeni z dilemo, kako ubesediti nekaj, kar se neprestano spreminja, moramo vzeti v zakup, Na posamezen del je potrebno gledati kot na celoto in obratno, saj tisto kar velja za celoto, velja tudi za del in obratno. Obstajajo sicer neke posebnosti teh elementov, na podlagi

katerih bi jih lahko med seboj ločili, a predstavljajo le trenutno stanje spreminjajočega se elementa. Te predpostavke prekrivanja in nedoločnosti pojmov bomo upoštevali pri nadaljnjem obravnavanju izbrane teme.

3 MEDIJI IN HIPERREALNOST

3.1 HIPERREALNO IN KOMUNIKACIJA

Dospeli smo v novo dobo simulacije, kjer je vse raztopljeno, kjer ni več resničnega. Odločilna sila teh sprememb so bili množični mediji z novim dominantnim principom produkcije, semiurgijo.

Baudrillardov svet komunikacije je svet ekstaze, ki ga najbolje opišejo naslednji pridevniki: transparentno, fascinantno, shizofreno, tem lahko dodamo še objestno, obsceno, virusno, rakasto, krožno in še bi lahko naštevali. Te oznake se med seboj mešajo, drug drugo implicirajo in sprožajo. Lahko bi rekli, da so prisotne vse hkrati v nezmožnosti ločitve dejanja, vzroka in posledice. Lep uvod v razsežnosti tega sveta poda Kellner: »V medijski družbi je doba notranjosti, subjektivnosti, pomena, privatnosti in notranjega življenja mimo, začena se nova doba obscenosti, fascinacije in vrtoglavosti, takojšnjosti, transparentnosti in prevelike izpostavljenosti. Dobrodošli v postmodernem svetu.« (Kellner, 1989: 138)

Vzrok vsemu temu, kar smo prej opisovali, je implozija, ki se kaže v krožnosti, izgubi vmesnega prostora in nedoločnosti. Kaj to pomeni za komunikacijo in komunikacijski model, nam pojasni naslednja opomba: »Zmešnjava medij/sporočilo je seveda soodnosna z zmešnjavo med pošiljateljem in naslovnikom in tako zapečati izginotje vseh dvojnih, polarnih struktur, ki so sestavljale diskurzivno organizacijo govornice, vse determinirane artikulacije smisla, ki se nanašajo na znamenito Jakobsonovo mrežo funkcij. Diskurz »kroži« moramo vzeti dobesedno: kar pomeni, da ne gre več od točke do točke, ampak da preteče krog, ki nerazločevalno zajema pozicije oddajnika in sprejemnika, ki so odslej nedoločljive kot take.« (Baudrillard, 1999:43) To je popolna fuzija, vsi komunikacijski elementi se med seboj stapljajo in pretakajo.

Zato trenutni model komunikacije poteka, kot pravi Baudrillard, po modelu komunikacijskega tokokroga, za katerega je značilno neprestano kroženje brez vmesnega prostora in molka: »Komunicira se, kakor temu na tako posrečen način pravimo, zahvaljujoč enkratnemu in trenutno veljavnemu komunikacijskemu tokokrogu, in da bi komunicirali dobro, mora vse potekati hitro, za molk ni časa.« (Baudrillard, 1996: 191) Molc bi bil napaka v tokokrogu.

Komunikacija se je izstrelila v orbito in postala je satelit. Od tu model komunikacijskega tokokroga.

Krožni pa so tako postali tudi vsi elementi v komunikaciji, npr. informacija ... S tem se je ustvaril nov kriterij vrednosti, vezan na komunikacijo in njene posamezne elemente, to je centrifugalna sila: »Na področju informacije in komunikacije vrednost sporočila ustreza njegovi čisti cirkulaciji zaradi dejstva, da potuje od podobe do podobe in od ekrana do ekrana.« (Baudrillard, 1996: 202)

Sistem komunikacije je postal prenasičen in zato neuporaben, likvidiral je uporabno vrednost s presežno produkcijo. Mediji producirajo sporočila, teh pa je veliko preveč. In ob tem preobilju se Baudrillardu zastavlja vprašanje: »Ali moramo dati informacijo na dieto?« (Baudrillard, 1990:19) Tako predlaga organiziranje dezinformacijskih klinik, ki bi odstranjevale tovrstno maščobo. Tu se lahko spomnimo na ugotovitve s podpoglavja radikalna semiurgija, kjer smo prišli so sklepa, da do te presežne produkcije znakov, sporočil in informacij pride prav zaradi izgube referencialnosti.

1.1

1.2 Baudrillard se pri opisovanju hiperrealnega univerzuma komunikacij, zato da bi prikazal njegovo nezdravo stanje, posluži mnogih analogij iz medicine.. Sedanja komunikacija naj bi bila kancerogena v smislu množenja izrojenih celic in celoten sistem komunikacije naj bi bil okužen z virusom, tudi mi naj bi postali okuženi s sprejemanjem medijskih sporočil.

Izhajajoč iz tega okvira, mediji v hiperrealnem univerzumu nastopajo kot naprave simulacije, implozije, odvrčanja⁵, ravnodušnosti⁶ in izginotja⁷. Baudrillard namreč govori o medijih v različnih pomenih. Na to je potrebno biti še posebej pozoren in iz konteksta razbrati v kakšnem pomenu je kateri medij mišljen.

Mediji naj bi bili ključne simulacijske naprave, ki reproducirajo podobe, znake in kode, konstituirajo posebno realnost in igrajo pomembno vlogo v vsakdanjem življenju ter v uničenju družbenega. (glej Kellner, 1989:133) Simulacija se v medijih kaže kot izguba razlike

⁵ Mediji sami so mesto ravnodušnosti, lastna jim je neka posebna produktivnost: proizvajanje ravnodušnosti.

⁶ V poglavju Holokavst (Simulaker in simulacija) televizija postane medij odvrčanja.

⁷ Mediji izvedejo izginotje dogodka, objekta, referenta. (glej Baudrillard, 1990:88)

med vzrokom in posledico, aktivnim in pasivnim, subjektom in objektom, cilji in sredstvi. Izguba razlike nastane zaradi sesutja ločevalnih polov v procesu implozije in ker ni več ločitve med poli, zavlada simulacija.

Posledično so mediji »nekaj kar ni več determinirano. Ne da se več razlikovati cilja in sredstev. McLuhan je vedel, da so medijske in elektronske tehnike tehnike nedoločnosti.« (Baudrillard, 1993:90) Zaradi procesa implozije tudi ne moremo ločiti med medijem in sporočilom. Ne le to, izkaže se, da prav tako ne moremo ločiti medija od realnega. Mediji zato ostanejo brez definicije ali primerne konceptualizacije.

Njihova naloga je proizvajati realno, presežek realnega. »Medije je treba dojemati, kot če bi bili v zunanji orbiti, neke vrste genetične kode, ki ukazujejo mutacijo realnega v hiperrealno, tako kot drugi kod, mikromolekularni, ukazuje prehajanje iz reprezentativne sfere smisla v genetično sfero programiranega signala.« (Baudrillard, 1999:44)

Kellner meni, da Baudrillardova analiza meri na pomemben obrat med reprezentacijo in realnostjo: »Predhodno, so verjeli, da mediji reflektirajo ali reprezentirajo realnost, sedaj pa mediji konstituirajo hiperrealnost – novo medijsko realnost, ki je bolj realna od realnosti, kjer je realno podrejeno reprezentaciji, ki vodi v skrajno razkrajanje realnega.« (Kellner, 1989: 134) Mediji proizvajajo hiperrealno prek simulacije skozi modele, ki so predhodno oblikovani in zato določajo vsebino. Reprezentacija v smislu označevanja sveta pa ni možna, hiperrealno uniči tovrstno reprezentacijo s tem, da jo preseže. Dodaten razlog za nezmožnost reprezentacije pa je implozija; ker medij implodira v realno, med njima ne more biti nikakršnega posredništva.

Glavni in najznačilnejši predstavnik medija, ki pooseblja sedanje stanje stvari, je televizija. Množični mediji, elektronski mediji, vse to je pri Baudrillardu bolj ali manj skrčeno na en sam medij – televizijo. Potrebno je upoštevati, da njegovo pisanje o medijih izhaja predvsem iz osemdesetih let, ki so bila čas televizije.

Za medij, kot je televizija, in vsako sodobno tehnološko napravo je značilna skrajna tehnološka perfekcija, ki »... označuje prehod, onkraj vsakršne naravne določenosti, k operativni formuli – zares »definitivni«!-, prehod v svet, v katerem vse redkeje naletimo na referenčno substanco. Najvišja definicija medija ustreza najnižji definiciji sporočila, najvišja

definicija informacije ustreza najnižji definiciji dogodka ...« (Baudrillard 1999:226) Tehnološka izpopolnjenost uniči referencialnost. S tem problemom smo se že srečali pri obravnavi reprezentacije, kjer je izpopolnjenost kopije dejansko to oddaljila od originala, namesto da bi mu jo približala.

Oblika medija prevlada nad njegovo vsebino, oblika televizije prevlada nad njeno vsebino: »To, kar se je spremenilo, je, da so sredstva komunikacije, da je medij postal determiniran element v izmenjavi in prevladal nad svojo funkcijo, nad vsebino, sporočilom in temo, ki je posredovana, prevladal je nad samo substanco komunikacije. Tisto, kar je bilo sredstvo komunikacije, pridobi neke vrste končnost in tako postanejo strategije, ki se vrtijo okoli medija, bolj bistvene kot strategije, ki se vrtijo okoli vsebine.« (Baudrillard, 1993: 145)

Vsebina komunikacije v hiperrealnosti je s tega vidika zanemarljiva, saj je oblika tista, ki določa vsebino: »Sam medij dela dogodek in to ne glede na vsebine, ne glede to na to, kakšna vsebina je-ustrezna ali subverzivna.« (Baudrillard, 1999:104, 105)

S televizijskim medijem smo postali priče postopni spremembi prostora komunikacije, preselili smo se s prizorišča reprezentacije na ekran. »Množični mediji so spremenili naše dožemanje prostora in časa; kar je resnično, ni več naš kontakt s svetom, ampak to, kar vidimo na TV ekranu: TV postane svet.« (Kuan-Hsing, 1987: 71) Vsi ostali prostori javni in zasebni so zamrli.

Ta način komunikacije nas spreminja v izločke strojev: »Da v eni ali drugi obliki; mi gledalci in poslušalci postajamo terminali v komunikacijskem omrežju. Mi sami smo ekrani. In tako sogovorniki niso več človeška bitja. Igra se seli od ekrana do ekrana. Gre pravzaprav za dialog med dvema terminaloma ali med različnimi mediji. Na nek način se medij pogovarja sam s seboj v kroženju, ta tip avtoreferencialnosti medija, nas vključuje v svoje omrežje. Gre za neke vrste integrirano omrežje človek-stroj, okrožje, krogotok. In trenutno je razlika med človekom in strojem zelo težko določiti.« (Baudrillard, 1993:146) Zgodi se ponotranjanje medijev. In če so bili pri McLuhanu stroji in tehnološko okolje podaljški naših lastnih teles, smo pri Baudrillardu obratno mi podaljški strojev-medijev.

Na kratko povzemam zaključke, do katerih sem prišla:

- nerazločnost pozicij medij – sporočilo in pošiljatelj – naslovnik,

- popolna krožnost komunikacijskega sistema zaradi pomanjkanja vmesnega prostora, ki bi ustvarjal razdaljo in vzpostavljala razliko med posameznimi komunikacijskimi elementi, posledica je mešanje komunikacijskih elementov med seboj,
- mediji v hiperrealnosti so naprave simulacije in implozije
- oblika medija je nadrejena vsebini medija,
- vloga naslovnika je enaka funkciji terminala v omrežju.

Kellner izpostavlja štiri omejitve Baudrillardove teorije medijev: formalistična omejitev, medijski esencializem in tehnološki determinizem in teoretična omejitev.

Za formalistično omejitev je značilno, da Baudrillard privilegira obliko medijske tehnologije nad medijskim aparatom ter podredi vsebino, pomen in uporabo medijev njihovi formalni strukturi. Nadalje bi lahko rekli, da obravnava medije izven konteksta družbe, politične ekonomije, medijske produkcije, družbenih trendov ... Zato tudi ne obravnava raznih vlog in funkcij televizije ter drugih medijev. Ideološka kritika vsebine medijev ni mogoča, saj medijska oblika določa vsebino.

Tehnologija televizije bolj določa njene učinke kot pa vsebina ali sporočilo. Medijski esencializem se kaže v tem, da Baudrillard dela velike in neosnovane razlike med posameznimi mediji, kot recimo televizijo in filmom. Teoretična omejitev se nahaja v preveliki abstrakciji in nejasnosti.

3.2 SHIZOFREN IJA

Za prejšnja obdobja so bile značilne druge oblike patologij, najustreznejša patologija za sedanjo komunikacijsko sfero pa je zaradi neprekinjenih povezav v komunikacijskih omrežjih shizofrenija⁸. V teh omrežjih pomen implodira v simulacijskih napravah – medijih in tako vstopimo v stanje shizofrenije. (Kuan-Hsing, 1987: 79) Shizofrenijo zato lahko vidimo kot kup nepovezanih označevalcev. (glej Jameson 2001:38).

⁸ Slednjo duševno bolezen v nadaljnjih delih zamenjajo druga duševna obolenja in motnje.

Duševna bolezen shizofrenija se nanaša predvsem na medijskega sprejemnika, ki je postal shizofrenik. Kot bomo videli pušča označevanje medijskega sprejemnika s shizofrenikom pomembne implikacije v kontekstu tihega upora kot fatalne strategije.

Medijski sprejemniki postanemo zaradi posledic simulacije in implozije prepustni. Ta izguba razdalje in ločnic se najbolj očitno kaže v Baudrillardovi minimalistični podobi sprejemnika kot terminala. Tudi zaradi televizijskega ekrana, ki ga ne moremo gledati, ampak smo lahko le absorbirani vanj, smo postali terminali v omrežju: »Posrkani smo v ekran, smo v simulakru strmenja. Ni nobene zrcalne faze, ostajamo v fazi ekrana, in ker pred ekranom in ne zrcalom, ni nobenega reflektiranja.« (Baudrillard, 1993:95) Ekran namreč ne omogoča načina gledanja z reflektiranjem.

Shizofrenijo je potrebno razumeti v smislu krožnosti komunikacije in izgube vmesnega prostora, ki sta posledica implozije: »Shizofrenik ni izgubil stika z realnostjo, zanj je značilna absolutna neposredna bližina in popolna trenutnost s stvarmi, prevelika izpostavljenost transparentnosti sveta. Oropan prizorišča, ko vse potuje prek njega brez ovire, shizofrenik ne more več izdelati omejitev svojega bitja, ne se more producirati kot ogledalo. Postane čisti ekran, čista absorpcija in vsrkavanje površin pritočnih omrežij.« (Baudrillard 1988:27)

Kar je še posebej razvidno iz odnosa med gledalcem in televizijo, za katero Baudrillard pravi, da je: »... miniaturiziran terminal, ki se "v resnici" znajde v vaši glavi – vi ste ekran in televizija vas gleda ...« (Baudrillard 1999:67) Če posplošimo, lahko rečemo, da smo postali eno z mediji.

Shizofrenija medijskega sprejemnika je precej drastična diagnoza, klub temu da ne gre za bolezen v kliničnem smislu. Lahko bi rekli le, da smo soočeni z novo vrsto subjektivnosti, ki je zasičena z informacijami, dogodki in ekstazami. (glej Kellner, 1989: 138)

3.3 FASCINACIJA

Po Caillosovi klasifikaciji iger se naša kultura oddaljuje ali pa se je že oddaljila od iger izražanja in tekmovanja ter se približala igram naključja in vrtoglavosti, med katere sodi tudi fascinacija.

Kaj je fascinacija? Fascinacija je zelo enigmatičen in izmuzljiv pojem. Po Baudrillardu je fascinacija oblika ekstaze, je dejanje skrajne nevtralizacije, ki je enako uničenju. Druga beseda za to uničenje je implozija. Nasprotje fascinacije je zapeljevanje, zanj je značilen močan dvostranski odnos, izzivanje, kljubovanje in reverzibilnost. Fascinacija je tista, ki v svetu medijev uniči pomen in sporočilo. Ta nevtralizacija, to uničenje pa je spet tisto, kar posledično fascinira »povsem preprosto z uporom, z alergijo na vsako referenco, vsako sporočilo, vsak kod in vsako kategorijo lingvistične podjetnosti, z zavrnitvijo vsega tega v prid imploziji znaka v fascinaciji (nič več označevalca in označenca: absorpcija polov signifikacije).« (Baudrillard, 1983:36) Naletimo na tautologijo; fascinacija povzroči uničenje, uničenje pa fascinira, vendar pa se temu ne gre čuditi, saj imamo opravka s simulacijo.

Mediji kot naprave simulacije uničijo sporočilo tako, da učinek medija postane fascinacija nad medijem samim in ne nad sporočilom, ki ga ta posreduje. Kako fascinacija z implozijo nevtralizira oziroma uniči pomen in sporočilo je dokaj nejasno, delno lahko to pojasnimo s tem, kar nas fascinira: prekomerna difuzija znakov, sporočil ..., obscenost in izginjanje. Lahko bi rekli, da prek prekomerne difuzije znakov, sporočil in posledične obscenosti, ki jo ti sprožajo, poteka njihovo uničenje oziroma izginjanje. »Fascinacija je po mojem mnenju tisto, kar se pritrди na nekaj, kar izginja.« (Baudrillard, 1993:85) In množični mediji so kraj izginotja, kjer pomen, referenca in sporočilo implodira-se uniči ter tako izgine.

Pomembno vprašanje je, kdo je odgovoren za fascinacijo medijev. Odgovor je primer dvojnosti, značilen za svet simulacije; mediji fascinirajo, hkrati pa si množice želijo fascinacije. Naš odnos z medijem, to je odnos med medijem in medijskim sprejemnikom, natančneje televizijo, je absorpcija v ekran prek fascinacije. Vendar pa je to le ena plat zgodbe, v kateri je medijski sprejemnik pasiven in nemočen. Druga plat, ki sloni na Baudrillardovih predpostavkah tihega upora, vidi to absorpcijo dejansko kot aktivno strategijo na strani množice, medijskih sprejemnikov. Medijski sprejemniki, množica, naj bi si želela fascinacije in to zahtevala od medijev, da bi se tako lahko izognila pomenu in ta način pripomogla k njegovemu uničenju. S tem, ko množice hlepajo po fascinaciji, napravo simulacije potisnejo v točko brez povratka. (glej Khuan-Hsing, 1987: 85)

3.4 TRANSPARENTNO IN OBSCENO

Za svet ekstaze komunikacij je značilna popolna transparentnost, za katero Baudrillard pravi, da je obscena,⁹ poleg nje je obsceno tudi vse, kar sodi zraven: pretiravanje, prekomernost... Natančnejša razlaga relacije med obscenim in transparentnim izhaja iz naslednje opredelitve: »Obsceno je tisto, kar ukinja pogled, podobo in vsakršno reprezentacijo.« (Baudrillard, 1988: 22) Transparentnost nastane z izgubo prostora nahajanja nekega predmeta in razdalje, ki ga loči od drugih predmetov. Ta izguba, ki je posledica simulacije in implozije, onemogoča reprezentacijo¹⁰ in podobo, to pa je obsceno. »Obscenost je absolutna bližina stvari, ki je gledana, pogled, ki je obtičal na ekranu, hipervizija gledanja v posnetku od blizu, dimenzija brez kakršne koli distance, popolna promiskuiteta gledanja s tistim, kar se vidi.« (Baudrillard 1990:59,60) Tako transparentnost preprečuje tudi dejavnost gledanja, zanjo je namreč potrebno odkrivanje in zakrivanje predmeta opazovanja.

Transparentnost doseže svoj vrh na televizijskem ekranu, kjer je vse enako vidno in se nahaja v istem prostoru. Na ekranu nič ne ostaja zakrito, skrivnostno in imaginarno, kakor je to značilno za podobo.

Obscenost sama se je korenito spremenila, lahko bi rekli, da je prešla iz enega nasprotja v drugo, da se je zgodila reverzija obscenega: »To ni več obscenost skritega, potlačenega, obskurnega, ampak vidnega, vse preveč vidnega, bolj vidnega od vidnega, je obscenost tega, ki več ne vsebuje skrivnosti in je povsem raztopljen v informaciji in komunikaciji.« (Baudrillard, 1988:22) Nekoč je bila obscenost omejena na spolnost, sedaj pa se je razširila na komunikacijo. Obscena je postala pornografska transparentnost sveta, ki nam jo posredujejo mediji: »Najbolj intimne operacije našega življenja postanejo potencialna pašna tla za medije (reality show družine Loud ...). Celotno vesolje, svet se po nepotrebnem razgrinja na vašem domačem ekranu.« (Baudrillard, 1988: 20,21) Medijski prostor – ekran je zamenjal javni, zasebni, notranji in zunanji prostor. (glej Kellner, 1989:137) S tem pa je po mnenju Rojeka izginil prostor za kakršno koli politično akcijo. (glej Rojek, 1993: 108)

⁹ Obscenost se pri Baudrillardu ponavadi navezuje na transparentnost in takojšnost, vendar pa pridevnik obsceno nastopa v vseh možnih povezavah. Pravzaprav je vse obsceno. Obscena je tišina množic, ker jo tvori neuporabna hiperinformiranost, prav tako pa je tudi dvojno obscena statistična transparentnost sveta.

¹⁰ Drugače je danes za nas obscenost nasprotno, obscenost prevelike reprezentacije. (glej Baudrillard, 1990:64)

Ta obscenost je rezultat radikalne semiurgije medijev in se nanaša na obscenost realnega. »Realno postane obsceno in pornografsko, ker nas preveč približa realnemu, to ima svoj smisel le z določene distance. To je proces odvrčanja, ki ukinja razliko med reprezentacijo in realnostjo, implozije diferencialnih polov.« (Baudrillard, 1999:237) Tu spet naletimo na problem, s katerim smo imeli opravka pri reprezentaciji,¹¹ prevelika bližina, podobnost med dvema katerima koli stvarima pravzaprav ukinja to, kar je njen namen podobnost med njima. Transparentnost doseže svoj vrh v raztapljanju realnega in medija, v zlitju realnega in simulacije v hiperrrealno.

3.5 MEDIJ JE SPOROČILO

Medij je sporočilo, je McLuhanova formula, ki jo je prevzel Baudrillard in jo še dodatno razvil z novimi interpretacijami in aplikacijami. Ta formula se pogosto pojavlja pri Baudrillardovem opisovanju medijskega sveta. Na tem mestu bom obravnavala tri glavne interpretacije te formule. Prva nam bo bolj pomagala razumeti proces implozije v medijskem svetu, druga proces nevtralizacije (fascinacije), kjer gre pravzaprav spet za implozijo, tretja pa bo obudila veljavnost izvirne verzije McLuhanove formule.

Baudrillardovo prvo variacijo McLuhanove slovite formule Medij je sporočilo, lahko razumemo kot posledico implozije. Sporočilo implodira v mediju in iz tega sledi, da je medij sporočilo. Vendar pa je v zvezi s to formulo za nas relevantnih več istočasnih, hkratnih implozij: »... sem vodi na svoji skrajni točki MacLuhanova formula – ne obstaja samo implozija sporočila v mediju, v isti potezi poteka tudi implozija medija samega v realno, implozija medija in realnega, v neke vrsti hiperrealni nebulozi, v kateri ne moremo več ugotoviti niti definicije niti razločnega dejanja medija.« (Baudrillard, 1999:104)

¹¹ »Ta razdalja in ta odsotnost sta danes ogroženi. Kar je nemogoče na vesoljski ravni (da bi noč izginila zaradi hkratne zaznave svetlobe vseh zvezd) ali v sferi spomina in časa (da bi bila preteklost nenehno prisotna in bi ne bilo več noči dogodkov), to je danes mogoče v tehničnem univerzumu informacije. Tehno-informacijska grožnja je grožnja odstranitve noči, dragocene razlike med dnevom in nočjo, zaradi popolne osvetlitve vsakega trenutka. Včasih so na planetarni lestvici novice bledele z razdaljo. Danes nam grozi smrtonosna sončarica, slepilno preobilje, nenehni feedback vseh informacij na vsaki točki zemeljske oble.« (Baudrillard, 1999:248)

Vidimo lahko verižno soodvisnost med posameznimi implozijami. Sporočilo izgine v mediju, vendar pa prav zaradi tega izgine tudi medij sam, kajti: »... sporočilo izroča mediju svoje priporočilo, sporočilo daje mediju njegov razločen, determiniran status posrednika pri komunikaciji. Brez sporočila tudi sam medij pade v nedefiniranost ...« (Baudrillard, 1999:105) Zaradi implozije sporočila v mediju medij izgubi svojo vlogo in implodira v realnem: »Ni več medija v dobesednem pomenu besede: odslej je neujemljiv, razpršen in razlomljen v realnem, a celo tega ne moremo reči, da realno zaradi tega popačeno.« (Baudrillard, 1999:43) Implozivnost Baudrillardove interpretacije formule Medij je sporočilo je popolna. Vse to vodi h krožnosti elementov v komunikaciji; medij je sporočilo in sporočilo je medij, oddajnik je sprejemnik in hkrati je sprejemnik tudi oddajnik.

Baudrillard uporablja McLuhanovo formulo prav tako za prikaz učinka medija. To je druga različica te formule, v bistvu pa gre za predelavo enega od vidikov procesa implozije. Formula Medij je sporočilo v tem primeru pomeni, da je učinek medija fascinacija nad medijem samim. Fascinacija nad objektom medija, postane sporočilo. Za pravo sporočilo, tj. je značilno, da je pridobljeno »z nevtralizacijo sporočila v korist medija, z nevtralizacijo resnice, v korist simulacije. Na tej ravni mediji funkcionirajo. Fascinacija je njihov zakon in njihovo specifično nasilje, ki zanika komunikacijo prek pomena v korist drugačne vrste komunikacije.« (Baudrillard, 1983:36) V primeru množičnih medijev Z uporabo te trditve pokaže Baudrillard v primeru množičnih medijev na tisto, na kar McLuhan ni pomislil: da medij postane sporočilo zaradi fascinacije same. Tako vsaj trdi Genosko. (glej Genosko 1999:81)

Velja pa tudi izvorni, prvotni, v moji obravnavi tretji pomen McLuhanove formule Medij je sporočilo. »Saj je medij tisti, ki določa stil montaže, interpelacije, nagovarjanje, seštevanje. Tako medij nadzoruje proces ustvarjanja pomena.« (Baudrillard, 1983:81) Kar pomeni, da medij določa sporočilo v tej meri, da postane sporočilo samo.

3.6. SIMBOLNA IZMENJAVA IN KOMUNIKACIJA

Baudrillardova obravnava družbenih struktur, v tem primeru medijev, temelji na analizi oblike. Delno to lahko osvetlimo z vidika prejšnjega poglavja, vsebina – sporočilo je v procesu implozije implodirala v obliko – medij, kar je tudi eden od pomenov formule Medij je

sporočilo. V takšni luči postane analiza vsebine irelevantna, analiza oblike pa skoraj nujnost. Baudrillard se je v svoji analizi medijev naprej osredotočal predvsem na obliko produkcije, odkoder so izšle tudi konceptualizacije medijev. (glej Epstein, 1994) Z razvojem svoje analize pa je prišel do obratne ugotovitve, komunikacija kot oblika je presegla produkcijo in postala dominantna kulturna oblika.

V Rekvijemu za medije se tako obregne ob obliko množičnih medijev, natančneje televizije. Pri analizi oziroma kritiki oblike izhaja iz lastnega ideala komuniciranja. To je ideal recipročne, svobodne, takojšnje komunikacije z diskurzivno odgovornostjo v neposredni izmenjavi, v kateri se razcep med pošiljateljem in prejemnikom spremeni v spontan dialog. Baudrillard to obliko najde na ulici v obliki grafitov. (glej Baudrillard, 1972:218)

Ravno oblika množičnih medijev pa onemogoča ta ideal in njen demokratični ter emancipatorni potencial. Problem torej ni v medijskih vsebinah ali vladajočih skupinah, ki skušajo vplivati ali nadzirati medije, ampak je veliko bolj bistven in osnoven. To naj bi marksistična analiza spregledala, ker se je posvetila predvsem analizi vsebin v množičnih medijih. Oblika-kod pri televiziji temelji na onemogočanju odgovora v množični komunikaciji. Mediji govorijo občinstvu, vendar mu ti ne morejo odgovoriti, sprejemniki ne morejo postati pošiljatelji. Mediji zato simulirajo odgovore s telefonskimi anketami, z glasovanjem občinstva...

Rešitev tega problema, neodgovora, Baudrillard vidi in najde v simbolni izmenjavi. Njegova zamisel o simbolni izmenjavi kot komunikacijskem idealu izvira iz del Marcela Maussa in Georges Batailla. Zanimivo je, da Baudrillard uporabi »primitivne« prakse za svoj napad na najvišji red simulacije. (glej Genosko, 1999: 85) V primitivnejših družbah naj bi se vse vrtelo okoli principa stalne simbolne izmenjave, ki ohranja družbeno stabilnost in recipročne odnose med človekom in naravo s tem, da ne dopušča, da se proces izmenjave blokira ali da bi se proizvajal dobiček. Simbolna izmenjava je osnovana na principu popolne izgube, je poljubna in spontana potrošnja dobrin brez kakršnega koli pričakovanja ekvivalentnega povratka v nasprotju s kapitalizmom, kjer je vsaka takšna potrošnja v resnici le obvoz k večji akumulaciji vrednosti in profita. Zato Sarup meni, da je Baurillardova simbolna izmenjava pozitivna antiteza produkciji.

Z vidika simbolne izmenjave oblast pripada tistemu, ki mu ni mogoče nečesa povrniti in to počnejo mediji. Njihova resnična definicija komunikacije je preprosta emisija informacij. Mediji so tisti, ki prepovedujejo odgovor in onemogočajo kakršen koli proces izmenjave. Odgovor, ki ga omogočajo, pa je simulacija odgovora in je že vključena v proces emisije. (glej Baudrillard, 1972) In v tem se nahaja sistem družbene kontrole in moči, močnejši zlomi potek izmenjave v svojo korist. Obratno pa simbolna izmenjava temelji na recipročnosti. Pri množičnih medijih in komunikaciji naj bi simbolna izmenjava bila spontana izmenjava – komunikacija, ki ne temelji na logiki koda ne na logiki splošne ekvivalence, ampak na odprti in spontani komunikaciji, na možnosti odgovora.

Baudrillardovo prepričanje, da se lahko upremo dominaciji medijske oblike začne po njegovih zgodnjih delih močno upadati. Možnost transformacije medija, sprememba njegove oblike v smislu simbolne izmenjave postane nemogoča zaradi implozije medija v realno: »En sam model, katerega učinkovitost je takojšnja, hkrati ustvarja sporočilo, medij in "realno".« (Baudrillard, 1999:105) Poleg tega pa simbolna izmenjava v komunikaciji ni mogoča še zaradi drugih razlogov, ki imajo prav tako opraviti z implozijo: »Vse tisto, kar ureja področje komunikacije (vmesnik, neposrednost, odprava časa in razdalje), nima nobenega smisla na področju menjave, kjer pravilo zahteva, da tisto, kar je dano, ni nikoli neposredno vrnjeno. Treba je sicer vrniti, a nikoli pri priči. Slednje je huda žalitev, celo smrtna ... Polje komunikacije red nepopravljivega, saj je v njem vse interaktivno, dano in vrnjeno brez zamude, brez tega suspenza, celo najbolj drobnega, ki ustvarja časovni ritem menjave.« (Baudrillard, 1999: 227)

Baudrillard v svojem idealu simbolne izmenjave izraža nostalgijo po neposredni, nemediirani in recipročni komunikaciji ter poziva k dekonstrukciji medijev kot sistemov nekomunikacije. Pri tem pa pozablja, da je vsa komunikacija na nek način mediirana prek jezika, kodov, znakov. (glej Kellner, Best, 1991:142) Baudrillard sprva izhaja iz ideala komuniciranja, kasneje pa prejšnjo anomalijo transformira v svoj novi ideal.

3.7 TELEVIZIJA

Baudrillard pri obravnavi množičnih medijev večinoma misli zgolj na televizijo. Pogosto namesto besede televizija uporablja besedo ekran. Pri tem mu lahko očitamo ozkost analize medijev, saj ta temelji bolj ali manj le na televiziji.

V zgodnejših analizah se je Baudrillard osredotočil na analizo televizije kot nekakšnega statusnega simbola nižjih razredov.¹² Televizija je bila prav tako tudi predmet analize pri simbolni izmenjavi kot medij, katerega oblika ne omogoča možnosti odgovora. V zadnjih analizah pa televizija nastopa kot naprava simulacije in implozije. Po Cookovi televizija Baudrillardu služi kot neke vrste rebus, ki je vodilo za njegovo pusto videnje hiperrealnosti. Takšno videnje televizije poudari tudi Baudrillard sam: »Ni več nobene transcendence ali globine, ampak le imantentno površje operacij, ki se razgrinjajo, gladko in funkcionalno površje komunikacije. To se dogaja v podobi televizije, najbolj prototipnega objekta te nove dobe, vse obdajajoče vesolje in naša telesa postajajo kontrolni ekrani.« (Baudrillard, 1988:12) Televizija je simbol naše dobe, služi za njeno označevanje in pojasnjevanje.

Televizija vnaša spremembe v naš bivalni prostor: »Vemo, da preprosta prisotnost televizije pretvarja naše bivališče v neke vrste arhaično, zaprto celico, v sled, ostanek, mrvice človeških odnosov, katerih preživetje je močno vprašljivo.« (Baudrillard, 1988:17,18) Spremembi prostora sledi tudi sprememba vloge posameznika kot gledalca. Gledalec je postavljen v vlogo nadzornika ekrana, hkrati pa postaja ekran sam. »Gledanje ekrana je na nek način vseabsorbno, te absorbira.« (Baudrillard, 1993:174)

Televizijskemu ekranu naj bi manjkalo prizorišče in razdalja, ki bi omogočala sodbo, užitek in željo. Prizorišču kot takemu pripada dejavnost opazovanja, ekranu pa dejavnost absorpcije in refrakcije. Zato po njegovem mnenju ekran televizije ne more konstituirati podobe, kajti: »Podoba ni samo tehnična resničnost: da imate podobo, potrebujete prizorišče, mit, imaginarno. Podobe na televiziji tega nimajo. Je ekran in nič drugega kot ekran in mislim, da ga tako tudi dojemamo, brez posledic, čustev, strasti.« (Baudrillard, 1993: 30)

¹² glej Baudrillard, 1968 Sistem objektov

Ekran je kraj izginotja podob¹³: »Televizijski ekran je zame kraj, kjer podobe izginejo v smislu, da je vsaka od podob tako nediferencirana, da zaporednost podob postane popolna.« (Baudrillard, 1984: 69) Po Sarupu je Baudrillardova televizija le zaporedje površinskih podob, označevalcev, ki jih gledalci izkusijo. Televizija je kolaž fragmentiranih podob, kjer je vsaka podoba simulaker – perfektna kopija brez originala, ki priključuje še več podob.

Televizija je zato naprava simulacije v pravem pomenu besede: »Simulacija je ekstaza realnega: samo pogledajte televizijo, kjer realni dogodki sledijo drug drugemu v popolno ekstatičnem razmerju, to je v vrtoglavem, stereotipnem, nerealnem in ponavljajočem načinu, ki dovoljuje njihovo brezumno in nemoteno spojitve.« (Baudrillard, 1990: 9) V televiziji pride do popolne implozije, spojitve, izgube referencialnosti, krožnosti, in izgube razdalje.

Televizija deluje, in tako jo moramo razumeti, »na način DNK, kot učinek, kjer se zabrišejo nasprotni poli determinacije, po kontrakciji, nuklearni retrakciji stare sheme polov, ki še vedno vzdržuje minimalno distanco med vzrokom in učinkom, med subjektom in objektom: to je ravno distanca smisla, odmik razlika, najmanjši možno odmik (NMO!), nezmanjšljiv, sicer pride do resorpcije v negotovem in nedoločnem procesu, o katerem diskurz ne more več pričati, saj je sam določen red.« (Baudrillard, 1999: 45)

Lahko bi rekli, da je televizija vmesna postaja stopnjujočih se implozij, namreč sporočilo, implodira v televizijo, televizija pa v realno. Posledica je raztapljanje televizije v življenju in življenja v televiziji.

3.8 INFORMACIJA

Informacija je najmanjša enota v komunikaciji, samo besedo informacija pa Baudrillard uporablja v različnih pomenih. Tako pod informacijo sodijo rezultati javnomnjskih raziskav, intervjuji, govori, telefonski klici gledalcev. Informacija, njeni klasični pomeni in definicije, se pri Baudrillardu sprevržejo v svoje nasprotje. »Vendar bi bilo ustrezno postaviti obratno hipotezo: INFORMACIJA = ENTROPIJA. Na primer: informacija ali znanje, ki ga lahko imamo o nekem dogodku, je že oblika nevtralizacije in entropije tega sistema ...

¹³ V ekstazi komunikacije sicer dopušča možnost podob, vendar jih eksplicitno ne opredeli v zvezi z ekranom ali televizijo, čeprav se zdi da na to namiguje. Kljub temu pravi, da so to podobe najnižje definicije, ki se jih ne da gledati, nekakšne degradacija vidnega pri katerih nič ne ostaja skrito. Njihova stalna navzočnost in neskončno množenje pa so prava virusna okužba.

Informacija, v kateri se reflektira ali skozi katero se širi neki dogodek, je že degradirana oblika tega dogodka.« (Baudrillard, 1999: 103, 104)

Celo huje kot to, informacija je zločin proti realnem: »Popoln zločin je zločin brezpogojne realizacije sveta s pomočjo aktualizacije vseh danosti, transformacije vseh naših dejanj in vseh dogodkov v čisto informacijo – skratka končna rešitev, anticipirana razrešitev sveta s kloniranjem realnosti in izničenjem realnega s pomočjo njegovega dvojnika.« (Baudrillard, 1999:221)¹⁴ Medijski dogodek zamenja realni dogodek. Informacija je zločin, ki je bolj realen od realnega, in s tem realnega izniči.

Najvažnejša vloga informacije v komunikacijskem procesu naj bi bila ustvarjanje smisla, po Kellnerju ideologije, prek katere bi podružabili množice. »Informacija ne glede na vsebino, ki jo ima, je politično, pedagoško, kulturno vedno načrt, kako posredovati pomen, da bi ohranili množice znotraj razuma. Imperativ proizvajati pomen prevzame obliko stalno ponavljajočega imperativa moralizirati informacijo: bolje socializirati, bolje informirati, dvigniti kulturno zavest množic.« (Baudrillard, 1983:9) Ta predpostavka je modernistična, Baudrillard pa obratno izhaja iz postmodernistične predpostavke.

In tako o vlogi informacije v komunikacijskem procesu postavi tri hipoteze:

- » - Ali informacija proizvaja smisel¹⁵ (dejavnik negativne entropije), a ne uspe kompenzirati brutalne izgube pomena na vseh področjih ...
 - ali pa informacija nima nič skupnega s smislom ...
 - ali pa nasprotno, obstaja stroga in neizogibna zveza med obema, kolikor informacija direktno uničuje smisel in nevtralizira pomen.« (Baudrillard, 1999: 101)

Odloči se slediti tretji hipotezi, ki trdi da je izguba smisla »neposredno vezana na razkrojevalno, odvrčajoče dejanje informacije, medijev in množičnih medijev.« (Baudrillard,1999:101) Zanjho drži, da informacija ne proizvaja smisla, ampak požira lastne vsebine, kot sta komunikacija in družbeno. »... po informaciji naj bi na svet prihajala zavest,

¹⁴ »Popolnost zločina izhaja iz dejstva, da je vedno dovršen-perfectum. V hipu, ko do njega pride, spreverča svet, kakršnega poznamo. Potemtakem ne bo nikoli odkrit« (Baudrillard, 1999:195)

¹⁵ Pri angleških prevodih namesto besede smisel nastopa beseda pomen. Tako, da lahko izpeljemo pomen = smisel.

da bi ga informirala in zbudila, ampak ravno ta prek medijev proizvede nasprotni učinek. Obstaja neke vrste reverzibilna fatalnost za sisteme, kajti bolj kot gredo proti univerzalnosti, k popolni meji, bolj gredo k neke vrste obratu, ki ga same sproducirajo in ki uniči njihov lastni cilj.« (Baudrillard, 1993:90)

To naj bi se dogajalo zaradi hiperrealnosti komunikacije - procesa simulacije in implozije, ki sprožita prekomerno in prehitro kroženje informacij in tako izničita njihovo uporabnost. »Razširjenje medijskih sporočil in semiurgija zapolnita družbeno polje, pomen in sporočilo izničita drug drugega v nevtraliziranem toku informacij, zabave, oglaševanja in politike.« (Kellner, Best, 1991:120) Mediji so, kot bomo videli z informacijo izvajalci implozije družbenega v množicah.

3.9. SPOROČILO, BINARNI MODEL

Baudrillard umešča vsa sporočila, prav tako informacijo, v binarno matrico vprašanja in odgovora. Povezavo med družbenim, množico in informacijami najde predvsem v javnomnenjskih raziskavah.

To podpoglavje moramo razumeti kot potrditev osredotočenosti Baudrillardove analize na obliko. Vsebina se kaže v razmerju do oblike kot nepomembna, zato je potrebno »statistično igro« in njen pomen obravnavati predvsem z vidika oblike kot medija. Kot Baudrillard pravi: »Vzel bom primer javnomnenjskih raziskav, ki so same po sebi množični medij.« (Baudrillard, 2001: 211) Zdi se, da je to osnovna komunikacijska oblika v okviru drugih medijsko relevantnih oblik. Vendar pa obstajajo določene nejasnosti še posebej med implozijo pomen v informaciji in javnomnenjskimi raziskavami.

Binarni model vprašanja in odgovora se v medijski sferi pojavlja povsod: »Ta preganja vsa sporočila in vse znake naše družbe. V najbolj konkretni obliki je viden v obliki testa, vprašanja/odgovora, dražljaja/odziva.« (Baudrillard, 1983:115) Baudrillard pravi, da: »Vloga sporočila ni več informacija, ampak testiranje, glasovanje (polling) in končno kontrola ...« (Baudrillard, 1983:119)

Podobno kot McLuhan tudi Baudrillard razume dobo elektronskih medijev, kot dobo tipne in ne vizualne komunikacije. Tip kot tak naj bi izgubljal svojo senzorno vrednost, a naj bi

ponovno našel svoje mesto v svetu komunikacij »kot polje tipne in taktične simulacije, kjer sporočilo postane masaža, tipalkasto nagovarjanje, test.« (Baudrillard, 1983: 124) Sodobni mediji kličejo po čim večji takojšnji participaciji in nenehnem odgovoru, zato smo povsod testirani, na nek način bi lahko rekli, da nas ves čas tipajo. Celotna družbena konfiguracija, celotni jezik komuniciranja, vsakršna problematika je zato skrčena na test, na kod vprašanja in odgovora. »Taktilnost izvira iz izgube razdalje med vprašanjem in odgovorom v svetu, ki je zasičen s spraševanjem.« (Genosko, 1999: 89)

To je popolna oblika simulacije, kajti vprašanje sproži in prikličje odgovor, natančneje: vprašanje sproži predhodno oblikovanost odgovora. »Vsaka podoba, vsako medijsko sporočilo kot tudi vsak funkcionalni okoljski objekt je test – kar pomeni: v popolni strogosti termina, osvobajujoč mehanizem odgovora, v skladu s stereotipi in analitičnimi modeli.« (Baudrillard, 1983: 120) Kot pravi Schoonmakerjeva: »Nemogoče postane ločiti med objektom in znakom, med označevalcem in označenim, med objektivno realnostjo in rezultatom tehnične intervencije. Ni več nobene možnosti za spraševanje, za komunikativen proces, kjer bi vprašanja in odgovori imeli pomene, ki ne bi bili vnaprej določeni z digitalno obliko kode. Ne moremo več resnično odgovarjati ali ne odgovarjati, kajti vprašanja in odgovori so postali nerazločljivi. Odgovori so simulirani: reproducirajo vprašanje.« (Schoonmaker, 1994: 171)

Odgovor je simulirano vprašanje, kar za objekt raziskovanja posledično pomeni, da je obsojen na simulacijo. Metoda raziskav je namreč takšna, da se vprašanje asimilira v odgovor. Mnenjske raziskave na koncu koncev proizvedejo le tautologije. (glej Gane, 1991:138)

Simulaker razdalje med vprašanjem in odgovorom je le taktična halucinacija. Na delu je implozivna krožnost, ki »je popolna: vprašani se vedno pretvarjajo, da so takšni, kot si jih vprašanje zamišlja in nagovarja.« (Baudrillard, 1983:130) Krožnost vprašanja in odgovora tako omogoča, da vprašani »vržejo luč nazaj na vprašanje samo, ga izolirajo tako, da mu ponudijo ogledalo odgovora, ki ga je pričakovalo ...« (Baudrillard, 1983:130, 131). To pa je že tihi upor, s katerim se bomo srečali pozneje, kajti ta popolna privolitev, podreditev povzroči nedoločnost, uniči odnos vzroka in posledice in vse podvrže krožnosti. Takšna je participacija množice v tretjem redu simulacije.

Po eni strani krivda za negotovost, nejasnost in nedoločnost raziskav izhaja iz združevanja dveh sistemov, ki sta med seboj nezdržljiva. En je operacionalni sistem, drug pa je tradicionalni sistem. Med njima prihaja pri raziskavah do navzkrižja, kajti ravno tam se skuša prenesti en sistem v drugega: »Operacionalni sistem, ki je statističen, temelji na informaciji in simuliran je projeciran na tradicionalni sistem vrednot, ki je sistem reprezentacije, volje in mnenja.« (Baudrillard, 2001:212) Po drugi stani pa krivdo nosijo množice s svojim popolnim sodelovanjem v raziskavah.

Nadaljni razlog za nedoločnost raziskav je vezan na izginotje predmeta, objekta raziskovanja: »Raziskave so nedoločne, to je njihov šarm, če temu lahko tako rečemo, in so očarljive zato, ker so ekрани, za katerimi objekt izgine do te mere, da ne moremo postaviti dokončnih trditev o njegovem vzročnem obstoju ne o učinkovitih posledicah modelov.« (Baudrillard, 1990: 86,87)

Zato so rezultati raziskav vedno nedoločni, hipoteze pa reverzibilne: »Najbolj prefinjene analize vedno puščajo prostor za reverzibilnost hipotez. Statistika je le sofistika, dvoumnost. Ta nedoločljiva lastnost je značilna za vsak proces simulacije, kriza nedoločnosti.« (Baudrillard, 1983:127)

Statistike, rezultati raziskav dosegajo ravno nasprotni učinek od želenega in so glede na vse konec koncev le igra, ki je ne jemljemo resno: »Delujejo kot spektakel informacije ..., torej kot zasmehovanje informacije in političnega razreda.« (Baudrillard 1990: 93)

Mnenjske raziskave s »sodelovanjem množic« umorijo politični razred in njegovo realnost: »... mnenjske raziskave naredijo vse, da bi uničile politično kot voljo in reprezentacijo in politično kot pomen ravno prek učinka simulacije in negotovosti ...« (Baudrillard, 2001:215) Vanje resnično verjame le politični razred in raziskovalci mnenj.

Cilj testa, sporočila naj bi bil aktivirati množico, jo pripraviti k participaciji, vendar pa analitični sistem obsodi objekt na simulacijo hkrati pa se tudi sam objekt temu popolnoma podredi, tako da simulacijo na nek način celo potencira.

3.10 ODTUJENOST IN MANIPULACIJA

V tem obdobju »nismo več udeleženi v drami odtujitve, alienacije, ampak smo v ekstazi komunikacije« (Baudrillard, 1988:22) Na tem mestu se je potrebno dotakniti določenih predhodnih predpostavk, ki se pojavljajo v okviru proučevanja medijev, sem sodi predvsem problem odtujitve in manipulacije medijskih sprejemnikov. Zdravo razumska predpostavka naj bi bila, da naj bi se prek medijev vršila manipulacija na množico in posledično naj bi bila ta zavedena, pasivizirana in odtujena. Vendar pa: »Nič od tega ne drži, obe sta prevari, zmoti: moč ne manipulira ničesar, množice niso ne zavajane ne mistificirane.« (Baudrillard, 1983: 14)

Vprašljiv je namreč že sam proces manipulacije, pri katerem ni več jasno, kdo je izvajalec manipulacije in kdo manipulirani, tudi sami učinki manipulacije so povsem nedoločni, »saj je manipulacija lebdeča vzročnost, kjer se ustvarjata pozitiviteta in negativiteta in se prekrivata, kjer ni več ne aktivnega ne pasivnega.« (Baudrillard, 1999:26) Baudrillard zaobide manipulacijsko teorijo, ki vidi medijsko manipulacijo kot vsiljeno produciranje množične zavesti. (glej Kellner 1989:135)

Podobno velja za moč, ki se navezuje na manipulacijo: »Pravzaprav ni več moči v tem smislu (Foucaultovem) – je nevtralizirana, to pomeni, da bolj kot je izpopolnjena, bolj je nevtralizirana. Poleg tega pa nihče ne ve kje je, saj kot strategija moč ne pripada nikomur več, ne medijem, ne tišini.« (Baudrillard, 1993: 89) Politični razred misli, da naj bi mediji zagotavljali moč, a zgodi se obratno, moč je absorbirana prek medija in postane popolnoma mediatizirana. (glej Baudrillard, 1984:89) Dodaten razlog, zakaj moč ne more manipulirati, je, da se zanaša na reprezentacijo, ki ni več mogoča.

Pogosto se na množice gleda kot na pasivne receptorje medijskih sporočil, čeprav te to niso. Analize medijev zato pogosto delujejo v smeri iskanja krivca za omamljanje in zavajanje množice. Zaradi tega Baudrillard meni, da je potrebno spremeniti teoretsko pozicijo in obrniti hipoteze. Iz česar izpelje, da je brezbrizna tišina množic njihov edini resnični upor, kar pa je ne glede na predpostavke še vedno zelo vprašljivo.

Potrebno je še ugotoviti, kaj se zgodi z manipulacijo in odtujenostjo v kontekstu mnenjskih raziskav. A problem manipulacije in odtujenosti je tu odveč, kajti: »Vse to bi bilo resno v

primeru obstoja objektivne resnice potreb, objektivne resnice javnega mnenja. Vpliv oglaševanja, raziskav, medijev, informacije (onesnaženje demokracije, onesnaženje zavesti), vse to bi bilo dramatično, če bi bili prepričani, da obstaja nekje človeška narava in družbeno bistvo z lastnimi vrednotami in voljo.« (Baudrillard, 1990: 93) V tem primeru bi imeli opraviti s problemom odtujitve in z mnogimi problematičnimi predpostavkami, v prvi vrsti z obstojem objektivne resnice javnega mnenja, nadalje z obstojem človeške narave in družbenega bistva, povezave med njima ter objektivne resnice javnega mnenja in še bi lahko naštevali.

Vse te dileme pa lahko zaobidemo zaradi enkratnosti situacije, v kateri se nahajamo, to je v situaciji implozije medijev v realno. Tako ni možno odgovoriti na vprašanje, ali mnenjske raziskave manipulirajo z mnenjem, ker lahko nanj odgovorimo le v primeru, če imamo na voljo dve situaciji, eno z raziskavami in drugo brez njih, kar pa ni več mogoče. Enkratnost situacije pa se še poveča zaradi narave mnenjskih raziskav, ki so mešanica dveh »nezdružljivih« sistemov, mešanica statistično, simulacijskega in tradicionalno reprezentativnega sistema, zato »publiciteta in javnomnenjske raziskave ne zmorejo odtujiti volje ali mnenja saj ne delujejo v prostoru in času volje in reprezentacije kjer se oblikuje sodba«. (Baudrillard, 1990: 89)

4 MNOŽICE IN DRUŽBENO

4.1 MNOŽICA

Zakaj je obravnava množice z vidika te naloge relevantna? Preprosto zato, ker je množica tista, ki vodi tihi upor. Druga besedna zveza, ki jo Baudrillard uporablja za množice so tihe večine. Seveda se vse prične pri vprašanju, kaj množica je, vse se začne pri njeni opredelitvi.¹⁶ In pri tem se znajdemo v zagati, kajti za Baudrillarda je množica brez definicije. Sam pojem množica Baudrillard opredeli kot: »mehek in lepljiv lumpenanalitični pojem.« (glej Baudrillard 1983: 4)

Množice se ne da definirati ravno zato, ker ne vemo na kaj se nanaša, to pa je tudi njena velika prednost. O množici, o njenem pojmu Baudrillard pravi, da »nima sociološke realnosti, nima nič opraviti s kakršno koli realno populacijo, telesom ali družbenim agregatom.« (Baudrillard 1983:5) Množice se ne da definirati, ker »je brez atributov, predikata, kvalitete, reference. To je njena definicija ali njeno radikalno pomanjkanje definicije.« (Baudrillard 1983:5)

Kot pravi Kuan-Hsing: »V tretjem redu simulakra se izgubi sociološko pojmovanje množice. Množice morajo biti po sociološki definiciji konceptualizirane v analizabilne kategorije. Obstoj množice je tako le reprezentacija koda, razreda, statusa, spola ... v statistični analizi.« (Kuan-Hsing, 1987: 80) Sociološko opredeljevanje množice bi vsililo pomen tja kjer ga ni, množico bi rešilo pred nedoločnostjo ter tako ohranilo kod sociološke analize, ki je simulacija. Gane meni, da na problem modernosti v tej novi situaciji naletimo s tem, ko se množicam skuša dati neko strukturo. (glej Gane, 1991:137)

Vendar pa vse to nič ne pove, kaj množica je, kako je nastala ... Kljub vsemu Baudrillard na nek način poda pozitivno definicijo tega pojma, in sicer ko razkriva odnos med množico in mediji.

Množica sama po sebi ne obstaja, v bistvu obstaja le relacijsko v naslovniškem razmerju prek informacij, medijev. »Informacije na splošno so ustvarile množico. Množica ni nekaj, kar ima opraviti z milijoni posameznikov in tako dalje. Množica je oblika, je vrsta inercije, moč

¹⁶ Beseda množica označuje veliko pojavov.

inercije, ki je ustvarjena s kroženjem informacij. V tem smislu vse informacije tvorijo množico. Množica je nekaj drugega. Je način kroženja in inercije. Tako imamo istočasno opraviti s pospeševanjem informacij in hkrati z indiferenco, ki raste in raste. To je množica.« (Baudrillard, 1993:90) Baudrillardova kritična množica kot produkt sistema, je učinek prevelike socializacije, to je prevelike izpostavljenosti medijem. (glej Kuan-Hsing, 1987:83)

Mnogo avtorjev je skušalo Baudrillardovo množico identificirati v različnih skupinah, npr. za Cookovo predstavljajo množice marginalne skupine, vendar pa je to napačno. Takšne različne skupine so bile značilne za obdobje nasilne socializacije¹⁷ in niso množica, ker pripadajo sistemu reprezentacije. Množica pa ne spada in nikoli ne bo spadala v sistem reprezentacije. Množica »ni več konkretizirana (v političnih terminih: ni več reprezentabilna) in uniči, ukine vsak subjekt, ki trdi, da jo vsebuje (v političnih terminih: uniči vsakogar, ki bi trdil, da jo reprezentira).« (Baudrillard 1983:31) Zato Baudrillard tudi govori o množici kot smrti političnega razreda in procesa, kajti politični razred skuša prek nje s pomočjo medijev simulirati reprezentacijo družbenega.

Moja kritika Baudrillardovega koncepta množice je povsem modernistična, kritika je namreč mogoča le v teh terminih, pri tem se zopet sklicujem na Cookovo (glej Cook, 1994: 154), ki Baudrillardu očita obravnavo množice kot popolnoma nediferencirane skupine. Baudrillardovo množico dejansko sestavlja veliko družbeno in ekonomsko diferenciranih skupin in posameznikov, ki jih ne moremo stlačiti v isti koš in označiti kot množico. Poleg tega je pri množici sporna uporaba edinske in množinske oblike, Baudrillard včasih govori množici, drugič pa o množicah. Uporaba množinske oblike implicira več različnih množic. Problematično pa je tudi, da Baudrillard piše o množicah, kot da je on edini, ki ve, za kaj gre. (glej Kellner, Best, 1991: 139, 140) Ve, kaj množice mislijo, vendar ne samo to, z uporabo besede mi implicira tudi, da ve kaj mislimo mi. V bran Baudrillardu, množica kot pojem sodi v postmodernizem in je prav zaradi tega nedefinirana, če jo namreč definiramo, jo vrnemo nazaj v sociologijo pod domeno modernosti.

¹⁷ »Primitivne in nasilne oblike odpora so bile absorbirane. Ta način odpora odgovarja nasilnemu obdobju socializacije. Vendar ni bila množica tista v njih, ki se je upirala, ampak so bile to diferencirane skupine, ki so se borile proti homogenemu modelu družbenega. Ta tip upora lahko najdemo v dvosmernem toku komunikacije, v kateri množice ne predstavljajo pasivnih sprejemnikov medijskih sporočil. Ta odpor so zaznamovale skupine, ki so bile strukturirane z identiteto in smislom.« (Baudrillard, 1983:41)

4.2 DELOVANJE MNOŽICE

Kot smo že omenili, je množica akter tihega upora. Pri opisovanju in razlagi delovanja množice Baudrillard prehaja s posameznika na množico prek metonimije. Iz tega sledi, da kar velja za posameznika, velja tudi za množico in obratno, kar je seveda povsem neutemeljeno in zelo problematično.¹⁸ Baudrillard namreč verjame, da je bil posameznik posrkan v množico. (glej Turner 1993:83) V vsakem posamezniku naj bi se torej skrivala množica, vendar pa množica, kljub temu da prevladuje, ni edina eksistenca, ki se skriva v posamezniku: »Vse to, subjektivno, živimo v najbolj paradoksalni obliki, ker v vsakem od nas množica koeksistira z inteligentno in prostovoljno eksistenco, ki jo obsoja in prezira.« (Baudrillard, 2001:219, 220)

Tako naj bi vzporedno potekala dva ista tiha upora: prvi na ravni posameznika in drugi na ravni množice. Najprej lahko pojasnimo, kakšno je delovanje množice na ravni posameznika. Ta raven posameznika je pri Baudrillardu skrčena na odnos med anketarjem in anketiranim, med medijskim sprejemnikom in sporočilom, saj naj bi bilo vsako medijsko sporočilo testiranje.

Naša predstava o tem testiranju in razmerju med subjektom in objektom testiranja je zelo enostranska in ozka: »... predpostavljeno je, da so ljudje vedno pripravljene biti partnerji v igri resnice, v igri informacije. Obstaja strinjanje, da lahko vedno objekt prepričamo o njegovi resnici; nepredstavljivo je, da objekt raziskave, ne bi sprejel, na splošno povedano: strategije subjekta analize anketarja.« (Baudrillard, 2001:216) Vendar pa je takšno gledanje varljivo, kajti sploh ne pomislimo, da se za tem sodelovanjem morda skriva namerna strategija objekta.

Tu preidemo s posameznika na množico, pravzaprav je to isti upor vendar pa ta poteka na nekoliko bolj abstraktni ravni. Delovanje množice se kaže v imploziji, množice ne oddajajo energijo od sebe, »nasprotno posrkajo vso radiacijo od oddaljenih konstelacij, kot so država, zgodovina, kultura, pomen-smisel«. (Baudrillard, 1983:2) Pomembnost množice je v njenem položaju objekta, ta položaj množica – objekt nosi v sebi tudi posebno moč: »Njena moč se nahaja v sedanosti, v tišini, v njeni sposobnosti, da absorbira in nevtralizira kakršnokoli moč

¹⁸ Čudno pa je, da množica ni seštevek posameznikov, saj je takšna njena sociološka definicija. (glej Baudrillard, 1983:6)

nad njo.« (Baudrillard, 1983:3) Množica je oblika implozije, ki zavrača socializacijo. (glej Genosko, 1999: 94)

Ravno v njihovem delovanju je zanka, ki jo množice nastavljajo, kajti: »Množica kot taka pravzaprav sploh ne deluje.« In to velja tudi za posameznika, ki deluje v njenem imenu, vse kar dela, je, da vztraja na svoji poziciji objekta in da popolnoma privoli v simulacijo. Prek tega pošlje sistemu nazaj njegovo logiko s tem, da jo reproducira. »Objekt igra igro, jo podvaja, prekosi strateške pritiske v strategiji, ki nima svojega cilja ali namena, ampak povzroči, da se subjekt sesede v fatalno logiko, ki paradokсно vsebuje njegove lastne cilje.« (Gane, 1991:176)

To je zanka, v katero se ujame subjekt. Subjekt se znajde v službi objekta. »Vsi mediatorji (ljudje medijev, politiki, intelektualci...) so v resnici prilagojeni le upravljanju s pooblastitvijo, posredovanju z močjo in voljo zato, da množice razbremenijo te transcendence za njihov večji užitek in da to spremenijo v predstavo za njihovo korist.« (Baudrillard, 2001:219)

Najprej, kot smo omenili že v predhodnem podpoglavju, je problematična predpostavka o množici kot nediferencirani skupini ljudi, iz tega izhaja tudi, da je nemogoče govoriti o enem odzivu, odgovoru homogene skupine imenovane množica. Potem pa je tu še problem; interpretacije tihi upor lahko intepretiramo kot poraz in brezup ali pa kot učinkovito kontrastrategijo množic. Odpoved volje je lahko znak popolne resignacije, vdanosti v usodo brez upanja na spremembo ali izvorna strategija množic, ki nima ekvivalentne povrnitve s strani oblasti in političnega razreda.

4.3 FATALNA STRATEGIJA, TIŠINA

Množice se uprejo podružabljanju prek tihega upora zato je potrebno natančneje obravnavati ta upor, obliko, v kateri se pojavlja, in posledice, ki jih ima. Baudrillard je nekoč verjel v spodkopavanje koda, v alternativni govor in recipročnost simbolne izmenjave. Verjel je v odgovor¹⁹, v možnost odgovora, a je svoje mnenje spremenil.

¹⁹ V primeru medijev je prejšnji tradicionalni odpor pomenil reinterpreteriranje sporočila po kodu skupine ali za njene lastne namene in možnost odgovora.

Spoznal je, da je tišina dejansko edini pravi in primerni odgovor v dani situaciji: »Sedaj so države, institucije, tehnični in tehnološki sistemi, itd. tako izpopolnjeni in nadzorujejo vse na tak način, da ni več nobenih sredstev reverzije sistema, ni več revolucionarnih in subverzivnih strategij, ki bi lahko priklicale preobrat sistema. Tako ostaja le ena rešitev...to je strategija inercije, blokiranja.« (Baudrillard, 1993:89) To strategijo predstavlja tišina. Posledično Baudrillard ne bi več videl v tišino prisiljene množice kot pasivnost in odtujitev, ampak kot izvirno strategijo v obliki izziva. Strategijo oblasti sedaj Baudrillard razume kot kontrastrategijo množic samih. Tišina kot odgovor, postane zanj edini pravi ideal za delovanje množice.

In kako množice odgovorjajo s tišino? Množica to naredi prek strategije zrcaljenja, preslikave, reflektiranja. Množica »za vsako vprašanje, ki ji je postavljeno, pošlje nazaj tautološki in krožen odgovor. Nikoli ne participira.« (Baudrillard 1983:28) Po Baudrillardu naj bi namreč participacija reproducirala sistem kapitalističnega koda, to je simulacijo komunikacije. (glej Genosko, 1999: 86)

Kakšna tišina pa je navsezadnje to? Kakšna tišina je tišina, ki ni tišina, ampak je dejansko odmev: »Vendar je ta tišina paradoksalna – to ni tišina, ki ne govori, to je tišina, ki zanika govorjenje v njenem imenu ...« (Baudrillard, 1983:22) Za nikogar ne moremo reči, da predstavlja tiho večino in to je njeno maščevanje. Množice se skuša identificirati, te pa odgovorijo s tišino. »Na ta način izginejo množice kot realnost v tem ogledalu v simulacijskih napravah, ki so izdelane zato, da ga ujamejo.« (Baudrillard, 2001:216) Posledica te tišine je izginotje kot odgovor na prisilno identifikacijo prek medijev. Zato Rojek meni, da ko Baudrillard poziva k indiferenci, pravzaprav poziva k indiferenci do zapeljevanja medijev. (Rojek, 1993:110)

Množice pravzaprav izkoristijo medije zato, da prek njih izginejo: »To je strategija izginotja prek medijev. Za množice je to način nevtralizacije polj, ki se jim jih skuša vsiliti. Skuša se jim vsiliti družbeno, politično, kulturno polje in vse prihaja od medijev, množice na to odgovorijo s tišino in blokirajo proces.« (Baudrillard, 1993:88) Medije so ireverzibilni modeli komunikacije, ki ne omogočajo možnosti odgovora. Množice pa to ireverzibilnost zrcalijo. To

je za Baudrillarda tihi upor. Povedano drugače, množice s tišino nevtralizirajo pomen in prek uporabe medijev naredijo preobrat, strategijo medijev obrnejo proti medijem samim.

Tišino kot fatalno strategijo, se da zlahka postaviti pod vprašaj. Glavni pomislek tu je seveda, ali je takšna tišina edini učinkovit odgovor. Cookova (glej Cook, 1993: 154) našteje še mnoge druge odgovore, npr. bojkotiranje, sabotaza, piratstvo, ki so morda še bolj učinkoviti. A takšne odgovore Baudrillard zavrača in jih postavlja v nek drug čas in okolje. Nadalje problematična pa je dvojnost te tišine. Baudrillard najprej vidi to prisiljeno tišino kot strategijo oblasti, nato ali pa hkrati pa vidi to tišino kot učinkovit odgovor na strategijo oblasti, to je na prisiljeno tišino. V Baudrillardovem pisanju smo priče zanimivemu teoretskemu preobratu iz prisiljene tišine v strategijo načrtnega neodgovarjanja. Četudi sprejmemo vse predpostavke o simulacijski dvojnosti in imploziji, pa se zdi, da ker Baudrillard ne najde konstruktivne alternative, spremeni prisiljeno tišino v konstruktivno alternativo. Navsezadnje bi lahko tišino medijskega sprejemnika in množice razumeli kot posledico njegove shizofrenije in ne kot strategijo neodgovora.

Zastavi se tudi vprašanje, zakaj se tihi upor vrši prek medijev? Tihi upor bi bil namreč lahko tudi popolna odpoved medijem, odpoved kupovanju časopisov, gledanju televizije ... Problem je seveda tudi v samem poimenovanju, saj, kot vemo, tu pravzaprav ne gre za tišino, ampak za tišino, ki govori. In to tišino množic moramo razumeti kot odklonitev govorenja v terminih prejšnjih sistemov reprezentacije. (glej Gane, 1991: 136)

4.4 OBJEKT, SUBJEKT

Tihi upor zahteva posebno vrsto strategije na ravni objekta, subjekta. Baudrillard pravi, da je naš odnos medijskega sprejemnika in množice do sistema nerešljiva »dvojna vez«. Naša vloga, tj. množice, in posledično odnos je podobna odnosu otroka do odraslega sveta. Otrok živi v protislovni situaciji subjekta-objekta. Obenem naj bi bil tako subjekt kot objekt, skratka bil naj bi avtonomen, odgovoren, svoboden ter podložen, ubogljiv in pasiven.

Otrok pa na to protislovje odgovarja z dvojno strategijo: »Zahtevi, naj bo objekt, se upre z veččinami neubogljivosti, uporništva, emancipacije, z zahtevami subjekta. Zahtevi, naj bo subjekt, pa prav tako trmasto in učinkovito nasprotuje z uporništvom objekta, ki je temu

nasproten: infantilizem, hiperkonformizem, popolna odvisnost, pasivnost ...« (Baudrillard 1999:107) Ta dvojna strategija naj bi bila izhodišče delovanja množice.

Kljub temu pa se Baudrillard v svojem vrednotenju strategij bolj nagiba k večjemu odobravanju strategije objekta, saj kot pravi: »Danes se strategiji subjekta daje enostransko vrednost in se jo ima za pozitivno ... Vendar pa se tu ne upošteva enakovredni, morda celo močnejši vpliv vseh praks objekta, odpoved pozicije subjekta in pomena, kakršna je tudi praksa množice, kar označimo za odtujitev in pasivnost.« (Baudrillard, 2001:221)

Vajeni smo odgovarjati na zahtevo, naj se konstruiramo kot objekt s strategijo subjekta, nismo pa vajeni obratnega. Poleg tega pa strategija subjekta ni več strateška, saj je sedanje stanje sistema »v povečanju govora, v povečanju produkcije pomena, participacije. In zato je strateški odpor v odklonitvi pomena, v odklonitvi govora ali pa v hiperkonformni simulaciji samih mehanizmov sistema, ki je še ena oblika odklonitve v obliki pretiranega sprejemanja.« (Baudrillard, 1993:96) Zato se strategija objekta izkaže za najbolj primerno.

Subjekt naj bi bil premagan in začela se vladavina objekta, ki ima nova pravila igre, zato Baudrillard priporoča, naj se naučimo iger in strategij objekta in naj opustimo projekt suverenosti in kontrole. (glej Kellner, Best, 1991:130) In takšen je tudi upor množic, ki izhaja iz odpovedi volje in pozicije subjekta.

Oblast, politični razred, sistem želi, da mi kot množica sprejmemo strategijo subjekta. Želi da volimo, se odločamo, izražamo, proizvajamo, se udeležujemo, da pristanemo na igro izsiljevanja in postavljanja ultimatov. Temelj subjekta je volja in iz tega izhaja vse subjektovo delovanje. Strategija objekta pa temelji ravno na odpovedi tej volji. Odpoved volji pa pomeni odpoved delovanja kot subjekt, to je odpoved izbiranja, odločanja ... Cookova meni, da je ta odpoved objekta sumljivo podobna Freudovemu gonu po smrti.

Če je bila strategija subjekta revolucija, izražanje, odločanje...je strategija objekta devolucija »masivna pooblastitev moči želje, izbire odgovornosti, pooblastitev političnih ali intelektualnih, tehničnih operacijskih aparatov, na katere se je prenesla dolžnost za skrb nad njim«. (Baudrillard, 2001: 218) Delovanje v okviru strategije objekta pa je po Baudrillardu velika neznanka za sistem, ki razume to pooblastitev množic ter odpoved volji in poziciji subjekta kot ali posledico odtujitve ali pa pristanek na prostovoljno suženjstvo. Ob tem

moramo priznati, da je takšno sklepanje več kot upravičeno. Zdi se, da so množice pravzaprav bedaki v odnosu do vladajočega razreda. (glej Gane, 1991:142)

Za pozicijo množice je značilno »pomanjkanje volje, neke vrste radikalna antimetafizika katere skrivnost je, da se množice globoko zavedajo, da jim ni treba sprejeti ali narediti odločitve glede njih samih ali sveta, ni jim potrebno želeti, vedeti, hrepeneti. « (Baudrillard, 2001: 218) Iz tega razberemo, da imajo množice kot objekt kljub vsemu voljo, ki je v tem, da se tej volji odpovejo. Množice se odločijo, da se ne bodo odločale, subjekt se odloči postati objekt. Kako to pojasniti?

Potrebno je pogledati, kako si Baudrillard razlaga to zamotano pozicijo objekta? »Ne, ni pasiven, vendar pa hkrati ni subjekt. Ni subjekt v smislu, da je v nasprotju s subjektom, nima imaginarnega. Je brez imaginarnega, vendar je to točno njegova moč, njegova suverenost ... Objekt je brez želje, je tisto kar uide želji in pripada redu usode.« (Baudrillard, 1993:51,52)

V Baudrillardovem pojmovanju objekta gre za dvojnost. Pozicija objekta pa je s tega vidika sporna, saj se po eni strani subjekt odloči postati objekt, po drugi pa ga v to prisili informacijska tehnologija, ki ga spremeni v terminal v omrežju. Množica se nahaja v paradoksalni situaciji, hkrati je namreč tako objekt simulacije kot subjekt simulacije. Taka množica ni ne objekt, ne subjekt. Vsak poskus narediti iz nje ali objekt ali subjekt je obsojen na propad. (glej Baudrillard, 1983:31) In to je Baudrillardova specifična nadpozicija objekta, ki ni ne objekt ne subjekt, kar bom razložila v podpoglavju o Zlobnem geniju objekta.

Poziciji subjekta pa se po mojem mnenju vseeno ne da izogniti. Subjekt, ki se odloči biti objekt, je še vedno subjekt, zato ker mora svojo odločitev nenehno potrjevati, in sicer tako, da se vedno znova kot subjekt odloča biti objekt. To pa ne pomeni, da je objekt, to pomeni, da simulira objekt. Prav tako ne moremo mimo vprašanja, ali je strategija objekta res najustreznejša strategija. To vprašanje pa se navezuje na drugo še bolj bistveno vprašanje, ki zadeva utemeljenost Baudrillardovega konteksta, znotraj katerega naj bi bila ta strategija zmagovita.

4.5 ZLOBNI GENIJ OBJEKTA

V tem podglavju bomo še podrobneje pojasnili nadpozicijo in strategijo objekta, da bi lahko bolje razumeli dvojnost, ki nas spremlja v svetu simulacij.

Svet ni dialektičen, ampak je zaprisežen ekstremom, neravnovesju in antagonizmom.²⁰ To je tudi princip, ki ga izražajo objekti v ekstatični obliki čistega objekta in njegovi strategiji, ki zmaga nad subjektom. Vsak objekt ima namreč svojega zlobnega genija. To velja tudi za množice, medije ...

Strategija zlobnega genija objekta je fatalna reverzibilnost. Poglejmo, kako se to kaže v primeru množic. Objekt-množica v raziskavi z namenom zabave in maščevanja postane reverzibilen, kar pomeni, da ne sprejema več svoje prisilne objektivnosti, kar naj bi bilo po Baudrillardu fatalno. Reverzibilnost je namreč tista, ki uniči vzročnost in determiniranost, zato objekt raziskave premaga subjekt raziskave.

Objekt je kot tak zaradi svoje reverzibilnosti dvojen. Zelo kmalu postane očitno, da so povsod po komunikacijski hiperrealnosti pojmi, stvari in vezi podvojeni. Mediji sami so dvojni, so nosilci smisla in hkrati njegovi likvidatorji. Množica je v odnosu do sistema v dvojni vezi, enkrat je subjekt, drugič objekt. »Oborožene s tišino kot najučinkovitejšim orožjem se množice upirajo pozicioniranju objekta ali subjekta s strategijo hipersimulacije in hiperkonformnosti. Segajo preko imaginarne kontrole moči, ne operirajo več na strani vrednostnega aparata, ampak na strani simulacijske naprave.« (Kuan-Hsing, 1987:85)

Iz tega sledi, da: »množice utelešajo čisti objekt političnega, to je ideal absolutne moči, moč smrti nad družbenim telesom, so utelešenje groznih sanj moči – in istočasno so njegov prazni objekt, njegovo ničevo in izpraznjeno uresničenje, utelešenje, radikalno protitelesce,

²⁰ »Napredek v družbi, tisto kar omogoča delovanje naše družbe ne povzroča ne moralnost ne pozitivni sistem vrednot ampak nemoralnost in pregreha. To je tisto, kar se zgodi z mediji, to je fascinantno, perverzija realnosti, spektakularna prevračanje dejstev in reprezentacije, triumf simulacije je fascinanten kot katastrofa in pravzaprav to tudi je. To je sprevrženje vsakega efekta pomena. Ne želimo si resničnega dogodka, ampak njegov spektakel, nikoli stvari ampak njihov znak, in skrivnostno zasmehovanje njihovega znaka.« (Baudrillard, 1990: 98)

nedostopno vsej politični subjektivnosti in potemtakem popolnoma neuporabno in nevarno.«
(Baudrillard, 1990:97)

In v tej dvojnosti lahko vidimo upor objekta, njegovega zlobnega genija: »Vendar je objekt vedno fetiš, napačno, fetišo, izumetničeno, vaba, vse, kar uteleša gnusno zmedo stvari s svojim magičnim in umetnim dvojnikom; in ki ga nobena religija transparentnosti, ne bo mogla razrešiti: to je princip zla.« (Baudrillard, 1990:185) Ta podvojenost, ki nam preprečuje vedeti, kaj je resnično, kaj lažno, kaj objekt, kaj subjekt, vsa ta nerazločnost in nedoločnost, vse to je princip zla, kajti kdo lahko v tej zmedi sploh še ve, kaj je prav in kaj narobe. Kot lahko vidimo, je vse, prav vse podvrženo skrajni relativnosti.

4.6. DRUŽBENO

Kaj je družbeno? Tudi ta pojem ni definiran, vendar pa se zdi, da zaradi drugega razloga kot množica. Množico bi lahko glede na njeno opredelitev umestili med postmoderne pojme, medtem ko je družbeno pojem, ki sodi v modernost in ravno zato ga Baudrillard ne definira, saj v postmoderni situaciji ne obstaja več. Turner meni, da je povod za takšno Baudrillardovo razmišljanje neuspešnost in šibkost tradicionalnih družbenih znanosti, da bi razrešile probleme, povezane z družbenim. (glej Turner, 1993: 74)

Družbeno ima svoje mesto v simulakrih drugega reda, obstaja lahko samo v perspektivističnem, panoptičnem prostoru, ki omogoča njegovo definicijo, »ki s preprostim približevanjem sredobežnici (kot prostor in čas tudi družbeno odpira neskončno perspektivo) daje smisel vsemu kar se, da vanj umestiti.« (Baudrillard, 1992:40)

V simulakrih tretjega reda, kjer na bi se nahajali, pa družbeno umira. Prejšnje družbene pojavne oblike odstopijo svoje mesto »družbenosti stika, krogotoka in tranzistorskih omrežij milijonov molekul in delcev, ki jih nenehen obtok in na tisoče taktičnih kombinacij magnetizira in vzdržuje v naključnem območju gravitacije.« (Baudrillard, 1992:48)

Ko se Baudrillard sprašuje o sami vsebini pojma družbeno, postavi tri hipoteze:

- »1. Družbenega konec koncev nikoli ni bilo.
2. Družbeno je zares bilo, celo vedno bolj je...
3. Družbeno je še kako obstajalo, vendar ne obstaja več.« (Baudrillard, 1992: 41, 42, 47)

Po Butlerjevem mnenju se Baudrillard ne odloči med temi tremi hipotezami, saj naj bi se zavedal, da so med seboj neločljive. (glej Butler, 1999:62) Moja obravnava družbenega pa izhaja iz tretje, ki obravnava potek implozije družbenega v množicah. Tretja hipoteza (družbeno je še kako obstajalo, vendar ne obstaja več) povzema kompleksno dinamiko prve in druge hipoteze, saj pomeni, da je družbeno obstajalo, hkrati pa pravzaprav nikoli ni obstajalo.

Družbeno je obstajalo »kot sklenjen prostor, kot načelo realnosti: družbeno razmerje, proizvodnja družbenih razmerij, družbeno kot dinamična abstrakcija, mesto konfliktov in zgodovinskih protislovij, družbeno kot struktura in kot zastavek, kot strategija in kot ideal-vse to je imelo svoj smisel, hotelo je nekaj povedati.« (Baudrillard, 1992:47)

Družbeno pa ne more obstajati v prostoru simulacije, tam lahko le umre. »Družbene pogodbe in »odnosi« med državo in civilno družbo, med javno in zasebno sfero, med skupinami in posamezniki se umaknejo zgolj dogovorom. (Genosko, 1999:89) Družbeno je popolnoma reducirano, zato ničesar ne predstavlja ničesar več, je le simulacija. To je entropična oblika družbenega. Mesto družbenega so prevzele množice in mediji.

4.7 DRUŽBENO IN MNOŽICA

Srž tihega upora se skriva v odnosu med oblastjo in množico. Iz množice naj bi oblast, politični razred, skušala sproducirati družbeno. A množica in družbeno dejansko nimata nič skupnega: »Ali so množice ogledalo družbenega? Ne, ne reflektirajo družbenega in prav tako niso reflektirane v družbenem. Ogledalo družbenega se na njih zdrobi v koščke.« (Baudrillard, 1983:9) Iz poskusa proizvesti družbeno nastane le še več množice.

Kako je do tega prišlo? Sistem je predhodno hotel množico nasilno socializirati, po drugi strani pa pasivizirati in prisiliti v tišino, a so se stvari zasukale in ta strategija se je izkazala za škodljivo. »In to je tisto, kar se danes obrača proti njemu: inercija, ki jo je gojil postane znak lastne smrti. Zato poskuša obrniti svojo strategijo od pasivnosti do participacije, od tišine do govora. Vendar je prepozno. Prag »kritične mase«, involucije družbenega prek inercije je prekoračen.« (Baudrillard, 1993:147) Danes so tako vse moči uprte v spodbujanje, v aktiviranje množic, da bi te volile, participirale, in porabljuje se ogromne količine energije, da bi preprečili njihovo tišino in inercijo, a je vse to zaman. Množico je nemogoče na kakršen

koli način pretvoriti v družbeno: »Množica je le množica zato, ker je njena družbena energija že zamrznila.« (Baudrillard, 1983: 26)

Množica je s svojo tišino postala smrt družbenosti. »Množica je vedno gostejša sfera, v kateri pride do implozije vsega družbenega, ki se v njej izgubi v procesu neprekinjene simulacije.« (Baudrillard, 1999: 87)

Množice so nekaj, kar je v nasprotju z družbenim, hkrati pa tudi neizbežen del družbenega. Zakaj? Množica je namreč učinek prevelike socializacije, ki sproži proces implozije družbenega. Množica je zato bolj družbena od družbenega samega: »Glede družbenega, bolj družbeno od družbenega, množica, ki je družbeno, je absorbirala vse energije antisocialnega, inercije, odpora in tišine. Družbeno pride do meje, kjer preobrne vse končnosti in doseže svojo točko v inerciji in iztrebljanju, hkrati pa se približuje ekstazi. Množice so ekstaza družbenega, ekstatična oblika družbenega ... (Baudrillard, 1990:10,11)« Gane meni, da je do tega prišlo, ker je družbeno premagalo in preplavilo vse druge sfere, s tem pa je tudi samo izginilo, ker ni imelo več ničesar nasproti sebi. Družbeno je zaradi izgube svoje posebnosti, postalo je nediferencirano in anonimno ter se spremenilo v množico. (glej Gane, 1991: 135)

Množice imajo dvojno vlogo, delujejo tako, da uničijo družbeno, hkrati pa so produkt istega uničenja. Množica uniči družbeno s tem, da ga pretvori v množico: »... onstran družbenega se nahajajo množice, ki izvirajo iz nevtralizacije in implozije družbenega.« (Baudrillard, 1999: 95)

Množice so torej implozija družbenega. »Baudrillard ne le opisuje serijo implozij, ampak trdi, da je celotna družba implozivna.« (Kellner, Best, 1991:121) Kar pomeni, da s tem, ko družbeno izgine, z njim izginejo tudi vse sociološke kategorije, kot so razred, status, spol, stan, narodnost ... Množice so naprave simulacije in implozije, so postmoderni pojem, ki uniči moderni pojem družbeno. Tu pa naletimo na večje protislovje, ki je prisotno skozi vse Baudrillardovo pisanje o množicah, medijih in družbenem ... namreč, po eni strani govori o imploziji vsega v množici, po drugi pa govori o politični eliti, ki skuša proizvesti družbeno iz množic. (glej Gane, 1991:139)

4.8 DRUŽBENO IN MEDIJI

Cilj oblasti je prek medijev iz množic ustvariti družbeno. Podobno, kar velja za odnos med množico in družbenim, velja tudi za odnos med mediji in družbenim. Kar se zgodi v odnosu med mediji in družbenim, pa je naslednje: »Mediji, vsi mediji, informacije, vse informacije, delujejo v obeh smereh: na videz proizvajajo več družbenega, v globinah pa družbena razmerja in družbeno samo nevtralizirajo.« (Baudrillard, 1992:39) Ta odnos terja pojasnilo. Genosko meni, da se to nanaša na reverzibilnost Baudrillardovih hipotez glede družbenega, da uspeh institucij, kot so mediji, ki pospešujejo socializacijo, vzporedno označuje tudi destrukcija in regresija družbenega. (glej Genosko, 1999:94)

Mediji naj bi proizvajali smisel, ki je orodje za podružabljanje množic. Naloga medijev naj bi bila socializacija. Množico naj bi bilo potrebno pretvoriti množico v družbo in ključno vlogo pri tem naj bi imela informacija s svojim socializacijskim potencialom.

Vendar pa informacija kot taka ne proizvaja ali oblikuje družbenega, saj sodi k entropijskim procesom, ki ukinjajo in pokončujejo družbeno. »... misli se, da se množice lahko strukturira s tem, da jim vbrizgamo informacije; za njihovo družbeno energijo se verjame, da se sprošča prek sredstev informacije in sporočil (danes se socializacija meri po kvantiteti informacij in po stopnji medijske izpostavljenosti). Ravno nasprotno. Namesto, da bi pretvorili množice v energijo, informacija producira še več množic.« (Baudrillard, 1983: 25)

Produkt medijev in njihovih sporočil so torej množice in ne družbeno. Zakaj? Preprosto, mediji so postmoderne naprave simulacije in implozije, zato se družbeno z mediji in informacijami uniči, končni rezultat pa je množica.

Ta proces se vse bolj stopnjuje, vse več je medijskih sporočil, ki naj bi ustvarila družbeno, ta pa ga uničujejo in vse bolj ustvarjajo množico. Družbeno izgine, naš družbeni prostor zamenja tv ekran s prekomerno produkcijo informacij in pomena. (glej Kuan-Hsing, 1978: 83) Učinek socializacije se izniči, družbeno prek medijev implodira v množico in zato velja: »Komunikacija je družbenejša od družbenega, je hiperracionalna družbenost, ki jo preobremenjujejo socialne tehnike.« (Baudrillard, 1996:190) Medijska komunikacija sega prek družbenega v območje množic, kajti družbenejša od družbenega je množica.

4.9 MNOŽICA IN MEDIJI

Bojno polje, na katerem se odvija spopad med množico in političnim razredom, so mediji. Množica naj bi v povezavi z mediji izvajala svoj tihi upor, hkrati pa naj bi politični razred prek medijev izvajal proces podružabljenja množic. Mediji so zaradi tega v tej konfrontaciji nekaj povsem samosvojega. V odnosu med mediji in množico obstaja kopica vprašanj: »Očitno obstaja v tem zamotanem spletu množic in medijev paradoks, ali so mediji tisti, ki nevtralizirajo pomen in producirajo »brezoblično« (ali informirano) množico, ali pa je množica tista, ki se zmagovito brez odgovora upira medijem z odvrčanjem in absorbiranjem vseh sporočil, ki jih ti proizvajajo. Ali so množični mediji v manipulaciji na strani moči ali pa so na strani množic v likvidaciji pomena, v nasilju, ki je storjeno pomenu? Ali so mediji tisti, ki fascinirajo množice, ali pa so množice tiste, ki usmerijo medije na lov za efekti?« (Baudrillard, 2001: 220, 221)

Vprašanja so zastavljena v izključujoči obliki, odgovori pa se nahajajo nekje vmes. Torej kdo uničuje pomen, množica ali mediji? Oboji, tako mediji s fascinacijo kot množice z molkom, oboji predstavljajo izziv pomenu. Nadalje, na čigavi strani so mediji, na strani objekta-množic ali subjekta-oblasti? Mediji so na nikogaršnji strani: »... so nosilci smisla in nesmisla, hkrati manipulirajo v vseh smereh, nihče ne more nadzorovati tega procesa; prenašajo simulacijo, ki je inertna sistemu, in simulacijo uničevalko sistema ...« (Baudrillard, 1999: 107) Delujejo podobno kot množice. In kdo povzroča, sproža fascinacijo, množica ali mediji? Spet so krivi oboji. Množice »reagirajo na svoj način s tem, da reducirajo vse jasne diskurze na eno iracionalno in neutemeljeno dimenzijo, kjer znaki izgubijo svoj pomen in se izčrpajo v fascinaciji, v spektakularnem.« (Baudrillard, 1983: 10, 11) Obenem pa mediji prav tako fascinirajo: »... stalno delujejo v proizvodjanju več smisla, vendar ga hkrati nasilno porazijo, ovržejo, s tem da povsod prebujajo fascinacijo ...« (Baudrillard, 1993:114) Kot lahko vidimo, so množice in mediji istovrstni pojav.

Skupen imenovalec, okoli katerega se vse v tem odnosu vrti, je smisel, pomen. Prvo vprašanje se neposredno nanaša na pomen, drugi dve pa se spet posredno nanašata nanj. Tisti, ki uničuje pomen, ni na strani oblasti, to je političnega razreda, ampak na strani množice. Pri fascinaciji se vprašanje spet nanaša na pomen. Do fascinacije, spektakularnega, pride, ko je uničen pomen.

In zakaj je ta tako važen? Kot smo lahko videli že pri obravnavi sporočila, se prek pomena skuša množice podružabiti in strukturirati in s tega vidika je uničenje pomena pomembno, kajti: »Subverzija je oropati družbeni sistem pomena, namesto sodelovati v produkciji pomena, četudi alternativni. V tem Baudrillard sledi situacionistični trditvi, da je vse kar se da reprezentirati zaradi in prek pomena, lahko kontrolirano.« (Turner, Plant v Turner, 1993:81)

Kellner meni, da mediji povečujejo masifikacijo s produciranjem množičnega občinstva prek masifikacije idej in izkustev, na drugi strani pa množice absorbirajo vse medijske vsebine, nevtralizirajo in se celo uprejo pomenu ter zahtevajo še več spektakla. Tako je nemogoče ugotoviti, kakšen učinek imajo mediji na množice in obratno. (glej Kellner, 1989: 135)

Vidimo lahko, da imajo mediji in množice veliko skupnega, oboji so lik implozije in simulacije, oboji uničijo družbeno ... Množica in mediji se med seboj dopolnjujejo v stopnjujočem procesu implozije, informacije naraščajo z vedno večjo hitrostjo, vzporedno pa vse bolj narašča množica. Kljub temu da je njihovo delovanje enakovredno, se zdi, da ima množica rahlo premoč: »Vendar pa so množice močnejši medij kot vsi mediji, slednji obdajajo in absorbirajo prejšnje ali pa vsaj ni nobene prednosti enega pred drugim. Množica in mediji so en sam proces. Množica je sporočilo.« (Baudrillard, 1983: 44) Zadnji stavek je redefinicija McLuhanove formule Medij je sporočilo. Izjava Množica je sporočilo pomeni, da so množice in mediji en in isti proces, brez množičnih medijev ni množice in brez množice ni množičnih medijev. (glej Kuan-Hsing, 1987:81) Kot vidimo, pride spet do izraza ponotranjanje medijev, ki smo ga že obravnavali na ravni posameznika kot terminala, na ravni množice pa lahko vidimo redefinicijo McLuhanove formule kot posledico implozije medijev v množico.

Zaradi konceptualne podobnosti pojmov množice in mediji lahko trdimo, da kritika medijev velja in se jo da v celoti ali vsaj delno prenesti na kritiko množice in obratno. Oboji so postmodernistični, nedoločni in nedefinirani in v obojih se skriva zlobni genij objekta.

4.10 MNOŽICA , DRUŽBENO IN REPREZENTACIJA

Kot smo že ugotovili v tretji hipotezi o družbenem (družbeno je še kako obstajalo, vendar ne obstaja več), je družbeno v tretjem redu simulakra lahko le slepilo ali simulacija. Kljub temu skušajo mediji družbeno reprezentirati prek množice, zato se ponovno srečamo s problemom reprezentacije.

Pri analizi medijev pa ta problem postane zelo očiten, mediji namreč nimajo funkcije reprezentacije, ker so naprave simulacije: »... raziskave, testi, referendumi, mediji so naprave, ki ne pripadajo več dimenziji reprezentacije, ampak simulacije, v pogledu nimajo več referenta v pogledu, ampak model.« (Baudrillard, 1983:20)

Simulacija reprezentacijo uniči, na njeno mesto pa stopi simulirana »reprezentacija«. Simulirana »reprezentacija« skuša prav tako prek medijev v javno mnenjskih raziskavah, testih ... reprezentirati družbeno prek namišljenega referenta množice. Vendar pa so množice, ki so neprestano spraševane, zaslišane, pregledovane in analizirane, za takšno merjenje neprepustne, ker temelji na zastarelih idejah o reprezentaciji. (glej Turner, 1993:152)

Pa podrobnejše obravnavajmo to simulirano oziroma namišljeno »reprezentacijo«. Raziskave so vseprisotne in takojšnje, tako da postanemo kot raziskovani objekti absorbirani v transparentnost računalnika. Posameznik, raziskovani objekt, mora neprenehno reflektirati svojo pozicijo »subjekta«: »Ves čas mora vedeti, kaj želi, kaj misli, kaj hoče, katere potrebe ima ... se ves čas, stalno videti na ekranu statistike, neprestano preverjati svojo temperaturo.« (Baudrillard, 2001:213) Ta statistična pornografija odraža odvečnost družbenega in ravno prek tega in zaradi tega se družbeno uniči, ker: »Družbeno ne igra več svoje vloge, ne ukrepa, ni več časa, da bi uprizorilo svojo vlogo, ne okupira več določenega prostora, javnega ali političnega, postane zmedeno z lastno kontrolno ploščo, ekranom, zaslonom.« (Baudrillard, 2001: 213)

Objekt raziskovanja, prek katerega naj bi se ustvarilo družbeno, je v namišljeni reprezentaciji množice, ki predstavlja rezervoar družbenega, nekaj kar ima potencial pretvorbe v družbeno. Množica pa je dejansko tisto, kar ostane po uničenju družbenega.

Tako mediji v obliki raziskav in testov kot množice izključujejo vsakršno možnost reprezentacije. Med mediji, raziskavo in množico se zgodi popolno uničenje vsakršne možnosti družbenega: »V paru Tiha večina/raziskave ni več nobenega pola niti ne diferencialnega termina, posledično tudi nobene električnosti družbenega: je v kratkem stiku z zamešanjem polov, v popolni krožnosti signaliziranja (kot je pri molekularni komunikaciji in substanci, ki jo informira v DNA in genetskem kodu). To je idealna oblika simulacije: kolaps, sesutje vseh polov, orbitalna cirkulacija modelov (to je tudi matrica implozivnih procesov).« (Baudrillard, 1983:21)

Navidezno »pojavljanje množic« v obliki rezultatov raziskav ne pomeni, da so te reprezentirane, nasprotno. Rezultati raziskav se ne nanašajo na nič drugega kot na simulaker družbenega.

5 UMESTITEV

Kam in kako umestiti Baudrillarda, ga bolje uokviriti? Najlažje je to narediti s primerjavo, in sicer tako, da ga postavimo med dva avtorja, ki naj bi predstavljal antipod pojmov modernost in postmodernost, med Jürgena Habermasa in Jeana François Lyotarda. Habermas, si prizadeva dovršiti proces modernosti, zato je zanj ideja postmodernizma neokonzervativna, ker opušča projekt moderne in vse možnosti, ki jih ta ponuja. Lyotard pa meni, da se nahajamo v situaciji postmodernosti, ki jo razume kot nadaljevanje modernosti. Postmodernost zanj ni nasprotje modernosti, saj naj bi bila postmodernost latentno prisotna že v modernosti sami.

Tako Habermas kot Lyotard imata svojo predstavo o sodobni interpersonalni in množični komunikaciji. V primerjavi z njunima predstavama je Baudrillardova naravnost pesimistična. Habermas stremi k idealni govorni situaciji, za katero morajo biti izpolnjeni določeni pogoji: tisto, kar govornik pove, mora biti razumljivo; tisto, o čemer govori, mora biti resnično; njegovo izražanje mora ustrezati normativnemu kontekstu. To vodi Habermasa k koncepciji odprte javne sfere, kjer bi potekala debata, ki bi pripeljala do konsenza in proizvedla resnične kvalitativne spremembe v družbi.

Medtem ko vidi Lyotard najprimernejšo konceptualizacijo komunikacije sedanjega, po njegovem postmodernega, časa v jezikovnih igrah, meni, da je čas velikih narativ mimo, jezikovne igre so osnovane na konceptu heterogenosti majhnih zgodb. Po njegovem ne obstaja univerzalni niz pravil, ki je kodificiran v sistemu, obstaja pa pluralizem diskurzov, ki temelji na tekmovanju brez zahteve po zmagi. Lyotard se zavzema za začasen in negotov konsenz, ki je vezan na določen diskurz.

Podobno se Baudrillard in Lyotard zavedata redukcije družbenega v sedanjem času. Družbeno pri Lyotardu vseeno obstane, pri Baudrillardu pa zapade v implozijo. Jezikovne igre so po Lyotardu družbena vez, ki omogoča minimalno relacijo za obstoj družbe, po Baudrillardu pa so obratno nezmožnost družbenega, ker so zanj popolna redukcija predhodnega pojmovanja družbenega. Očitna razlika med njunim pojmovanjem postmodernosti se kaže tudi med Lyotardovo pluralnostjo jezikovnih iger in Baudrillardovim svetom ekstaze komunikacij, ki takšne ali pa sploh kakršne koli različnosti ne pozna.

Pri Habermasu je temelj delovanja avtonomni subjekt z visoko stopnjo etično moralne zavesti. Baudrillardu in Lyotardu pa je skupno izhajanje iz Nietzschejeve kritike kartezijanskega subjekta, kar je še posebno razvidno pri Baudrillardovi konceptualizaciji objekta.

Na Baudrillardov zgodnji ideal komunikacije v obliki simbolne izmenjave lahko gledamo kot na njegov moderni poskus, skupen Habermasu, kako osmisliti ideal komunikacije za revolucionarno teorijo. Pozneje pa Baudrillard opusti svoj ideal in razvije svoje pesimistično videnje komunikacije, ki izhaja iz pomanjkljivosti, ki so uničile prejšnji ideal. Vse pomanjkljivosti in nepravilnosti obrne v svoj novi ideal komunikacije. Habermas in pozni Baudrillard si nista več podobna, morda v le tem, da vztrajata na svojih nemogočih, utopičnih pozicijah.

Vsem, tako Baudrillardu, Habermasu kot Lyotardu, pa je skupna osredotočenost analize na komunikaciji in informacijski družbi. Zanimivo je, da prav tako Lyotard kot Habermas utemljujeta svojo pozicijo z drugimi avtorji, Baudrillard pa se skuša čim bolj oddaljiti od vsakršnih referenc, čeprav se jim ne more popolnoma izogniti.

Lyotard kljub temu, da je postmodernist, svoj teoretski konstrukt še vedno utemeljuje na smislu. Baudrillard pa to opusti, njegov koncept je katastrofičen, ne ponuja nobene možnosti delovanja ali alternative. V njegovem pesimističnem idealu, na katerim se začne neprikrito navduševati, smisel implodira v sporočilu, sporočilo v mediju, medij v množicah in realnem. Vse izgine, vse se sesuje. Lahko bi rekli, da je to Baudrillardova manjša metazgodba, ki pa se od drugih metazgodb razlikuje po tem, da temelji na nesmislu. V tem oziru je Lyotardov postmodernizem optimističen.

Baudrillarda lahko vidimo kot enega od jezdecev apokalipse, saj se postavi na stran implozije v uničenju sistema, s tem, ko navija za množice in podpira, kot on meni, edini pravi ideal zanje, tišino. Eksplozija in ekspanzija sistema sta po njegovem mnenju preteklost, nastopi implozija in ta bo obračunala z vsemi modernističnimi pojmi ter težnjami po napredku. Tu pride do izraza resnična narava Baudrillardovega postmodernizma, ki ni neko nadaljevanje ali sprememba, na kar namiguje predpona post-, ampak je radikalna antiteza modernosti. Zato bi bila najpravilnejša oznaka za Baudrillarda antimodernist, saj je njegova samosvoja teoretična pozicija nastala s preobračanjem samih osnov modernosti.

Obstaja pa seveda možnost, da Baudrillard tega sploh ne misli resno in gre pri celotni zadevi bolj za raziskovanje možnih scenarijev katastrofe. Morda ga ravno zato Kellner in Best postavljata ob bok piscem znanstvene fantastike.

6 SKLEP

Pričujoče diplomsko delo je skušalo predstaviti in pojasniti ključne Baudrillardove koncepte, ki zadevajo medije in množice. Naslov diplomske naloge Mediji in tihi upor povzema najvažnejši del raziskovanja, gre za odnos med mediji in množico oziroma tiho večino. To je obravnava poznejšega Baudrillardovega dela in predstavlja le izsek iz njegovega obsežnega opusa.

Vloga medija v svetu hiperrealnosti je predvsem proizvodnja simulacije in implozije. Pri procesu implozije smisel implodira v informaciji, sporočilo se sesede v medij, medij pa v realno. Posledica je nerazločnost med medijem, sporočilom in realnim. Mediji pri Baudrillardu ostajajo brez definicije ali primerne konceptualizacije, medijski sprejemnik pa postane terminal v omrežju.

Televizija je po Baudrillardu primer par excellence hiperrealnosti. V zvezi s televizijo sem podrobneje obravnavala tri lastnosti, ki so vezane nanjo in na hiperrealnost komunikacije na splošno: shizofrenost, transparentnost in obscenost ter fascinacijo. Te lastnosti se izkažejo tudi za relevantne pri pojasnjevanju tihega upora. Prav tako pomemben element komunikacije je tudi informacija kot njen najmanjši in hkrati najvažnejši del, kajti njena naloga naj bi bila posredovanje smisla. A Baudrillard meni, da počne ravno nasprotno in uničuje smisel. Smisel naj bi bil sredstvo za tvorjenje družbenega iz množic.

Prek medijev se srečamo z množico. Množica je pojem, ki se ga ne da definirati, kajti če množico definiramo pri tem vedno nekaj izključimo ali izpustimo in posledično nimamo več opravka z množico, ampak s sociološkimi kategorijami kot je recimo razred. Množica pa je postmodernistični pojem, ki vsebuje vse tisto kar sociološko definiranje ne more zaobjeti.

Fatalna strategija množic, to je njihov tihi upor, je tišina, ki ni tišina, ampak je neke vrste odmev. To je tišina, ki reflektira, kar pomeni, da objekt ne odgovarja na vprašanja subjekta, ampak pove tisto kar misli, da hoče subjekt slišati od njega in ga tako zavede. Tihi upor je zato popolna podreditev in hkrati diabolična prevara.

Takšna strategija je mogoča le s pozicije objekta. Pozicijo subjekta Baudrillard označuje kot past družbenega sistema prek katerega skuša ta obnoviti svoj smisel. Ob tem se pojavi stari problem nedoločnosti v hiperrealnosti, ki postavlja pod vprašaj tako pozicijo subjekta kot objekta. Do nedoločnosti pride zaradi zlobnega genija objekta, ki omogoča reverzibilnost stvari, te postanejo dvojne, kar pomeni, da lahko delujejo v eni ali drugi smeri.

Politični razred, oblast želi prek socializacije z informacijami v medijih pretvoriti množico v družbo. A zgodi se nasprotno, nastane le še več množic. Množice so učinek prekomerne socializacije, ki sproži proces uničenja družbenega. Dejansko so množice in mediji eno. Mediji s simulacijo, množice pa s tišino uničujejo družbeno in smisel. Oboji so nedefinirani, ker se v obeh skriva zlobni genij objekta. Oboji so prav tako akterji implozije, vendar pa so množice pri tem močnejše. Zato Baudrillard preoblikuje McLuhanovo formulo Medij je sporočilo v Množica je sporočilo. To je rezultat implozije medijev v množico. Množica je namreč črna luknja, ki posrka vse kar ji stoji na poti, tudi medije.

In moje mnenje o Baudrilladu? Prva misel, ki mi pride na pamet je: sadist, navsezadnje, zakaj bi bil bralcu prijazen, če ga pa lahko spraviš ob pamet. Morda je ta sodba neupravičena, vendar pa drži, da je Baudrillard teoretični terorist, ob katerem se naše miselne sheme in konstrukti počeno zamajajo. Kako torej oceniti Baudrillardovo ekstazo komunikacije? V najboljšem primeru je zanimiv poskus drugačne, »antisociološke« analize, v najslabšem pa miselno igrakanje ali pa bajka o svetu, kjer stvari niso takšne, kot se zdijo, primerna za »intelektualce« težkega kova. Njegov pogled na svet in družbene fenomene je literariziran, iracionalen posmeh družboslovju, poln bizarnih motivov. Glede na stopnjo težavnosti menim, da bi bila dobra ideja, da bi napisal še priročnik zanj.

Kljub vsemu pa lahko rečem, da ima njegova analiza medijev potencial in bi se ob primerni uporabi izkazala za koristno; kako in na kakšen način pa ostaja odprto. Menim pa, da Baudrillard nad tem ne bi bil navdušen, saj bi takšna apropiacija vrnila njegovo delo nazaj pod okrilje sociologije. No ja, treba je resnici pogledati v obraz, dejansko se je tam nahajala ves čas v takšni ali drugačni obliki.

7 LITERATURA:

1. Baudrillard, Jean (1972): *Pour la critique economique de signe*. Galimard, Paris.
2. Baudrillard, Jean (1983): *Simulations*. Semiotext(e), New York.
3. Baudrillard, Jean (1983): *In the Shadow of Silent Majorities*. Semiotext(e), New York.
4. Baudrillard, Jean (1986): *La societe de consommation*. Denöel, Paris.
5. Baudrillard, Jean (1988): *The Ecstasy of Communication*. Semiotext(e), New York.
6. Baudrillard, Jean (1990): *Fatal strategies*. Semiotext(e), New York, Pluto: London.
7. Baudrillard, Jean (1993): *Amerika*. Buddy Books: Kontekst, Beograd.
8. Baudrillard, Jean (1991-1995): *Fragments: Cool memories III*, Verso, London-New York.
9. Baudrillard, Jean (1996): *The system of Objects*. Verso, London-New York.
10. Baudrillard, Jean (1996): *Transparentnost zla*. Nova revija, 165/166, str. 185–204.
11. Baudrillard, Jean (1996): *Čas in komunikacija*. Nova revija. 165/166, str. 205–208.
12. Baudrillard, Jean (1996): *Iluzija konca ali dogodki stavkajo*. Apokalipsa, 12/13, str. 199–215.
13. Baudrillard, Jean (1999): *Simulaker in simulacija*. ŠOU, Študentska založba (knjižna zbirka KODA), Ljubljana.
14. Baudrillard, Jean (2001): *Selected writings*. Polity, Cambridge, Oxford.
15. Bauman, Zygmunt (1992): *Intimations of Postmodernity*. Routledge, London, New York.
16. Bauman, Zygmunt (1993): "The sweet scent of decomposition". V: Chris Rojek, Bryan S. Turner (ur.): *Forget Baudrillard*. Routledge, London, New York, str. 22–46.
17. Best, Steven Kellner, Douglas (1991): *Postmodern Theory*. Macmillan, Basingstoke.
18. Best, Steven (1994): "The Commodification of Reality and the Reality of Commodification : Baudrillard, Debord, and Postmodern theory". V: Douglas Kellner (ur.): *Baudrillard: A critical reader*. Blackwell, Oxford, Cambridge, str. 41–67.
19. Butler, Rex (1999): *Jean Baudrillard: The defence of the real*. Thosand Oaks, London, Sage, New Delhi.
20. Connor, Steven (1992): *Postmodernist culture*. Basil Blackwell, Oxford.
21. Cook, Deborah (1994): "Symbolic Exchange in Hyperreality". V: Douglas Kellner (ur.): *Baudrillard: A critical reader*. Blackwell, Oxford, Cambridge, str. 150–167.
22. Debeljak, Aleš (1989): *Postmoderna sfinga: kontinuiteta modernosti in postmodernosti*. Wieser, Celovec, Salzburg.

23. Epstein S. Jonathon S., Epstein J. Margarete. (1994): "Fatal Forms: Toward a (Neo) Formal Sociological Theory of Media Culture«. V: Douglas Kellner (ur.): Baudrillard: A critical reader. Blackwell, Oxford, Cambridge, str. 135–149.
24. Gane, Mike (1991): Baudrillard: Critical and Fatal Theory. Routledge, London, New York.
25. Gane, Mike (1991): Baudrillard's bestiary. Routledge, London, New York.
26. Gane, Mike (1993): Baudrillard live (selected interviews). Routledge, London, New York.
27. Genosko, Gary: "The Drama of Theory: Vengeful Objects and Wily Props". V: Douglas Kellner (ur.): Baudrillard: A critical reader. Blackwell, Oxford, Cambridge, str. 292–313.
28. Genosko, Gary (1999): McLuhan and Baudrillard: The Masters of Implosion. Routledge, London, New York.
29. Gržinić Mauhler, Marina (1993): Baudrillardova televizija. Filozofski vetsnik, 1, str. 21–30.
30. Habermas, Jurgen (1988): Filozofski diskurs moderne. Globus, Zagreb.
31. Jameson, Frederic (2001): Postmodernizem. Društvo za teoretsko analizo, Ljubljana
32. Lyotard, Jean-François (2002): Postmoderno stanje: poročilo o vednosti. Društvo za teoretsko analizo, Ljubljana.
33. Kellner, Douglas (1989): Resurrecting McLuhan? Jean Baudrillard and the Academy of Postmodernism. V: Marc Raboy, Peter A. Bruck (ur.): Communication for and against democracy. Black Rose Books, Montréal, New York.
34. Kellner, Douglas (1994): "Introduction: Jen Baudrillard in the Fin-de-Millennium". V: Douglas Kellner (ur.): Baudrillard: A critical reader. Blackwell, Oxford, Cambridge, str. 1–24.
35. Kuan-Hsing, Chen (1978): The Masses and the Media: Baudrillard's Implosive Postmodernism. Theory, culture & society, 4, 1, str. 71–88.
36. MacCannel Dean, MacCannel Flower Juliet (1993): "Social class and postmodernity: simulacrum or return of the real". V: Chris Rojek, Bryan S. Turner (ur.): Forget Baudrillard. Routledge, London, New York, str. 124–145.
37. McLuhan, Marshall (1978, 1964): Understanding Media: The Extension of Man. The American Library, New York.
38. Norris, Christopher (1996): The Truth About Postmodernism. Blackwell, Oxford, Cambridge.
39. Porter, Roy (1993): "Baudrillard: history, hysteria and consumption". V: Chris Rojek, Bryan S. Turner (ur.): Forget Baudrillard. Routledge, London, New York, str. 1–21.

40. Poster, Mark (1994): "Critical Theory and Tehnoculture: Habermas and Baudrillard". V: Douglas Kellner (ur.): Baudrillard: A critical reader. Blackwell, Oxford, Cambridge, str. 68–88.
41. Rojek, Chris (1993): "Baudrillard and politics". V: Chris Rojek, Bryan S. Turner (ur.): Forget Baudrillard. Routledge, London, New York, str. 107–123.
42. Rosental, Raymond (1968): McLuhan: Pro&con. Funk&Wagnallas, New York.
43. Sarup, Madan (1993): An Introductory Guide to Post-structuralism and Postmodernism. Harvest Wheatsheaf, New York.
44. Schoonmaker, Sara (1994): "Capitalism and the Code: A Critique of Baudrillard's Third Order Simulacrum". V: Douglas Kellner (ur.): Baudrillard: A critical reader. Blackwell, Oxford, Cambridge, str. 168–188.
45. Simons W. Herbert, Billig Michael (1994): After Postmodernism. Thosand Oaks, London, Sage Publications, New Delhi.
46. Smart, Barry (1993): "Europe/America: Baudrillard's fatal comparison". V: Chris Rojek, Bryan S. Turner (ur.): Forget Baudrillard. Routledge, London, New York, str. 47–69.
47. Strehovec, Janez: Teorija svetov v ekstazi. 2000, 99, 100/101, str. 152–169.
48. Turner, S. Bryan (1993): "Baudrillard for sociologists". V: Chris Rojek, Bryan S. Turner (ur.): Forget Baudrillard. Routledge, London, New York, str. 70–87.
49. Turner, S. Bryan (1993): "Cruising America". V: Chris Rojek, Bryan S. Turner (ur.): Forget Baudrillard. Routledge, London, New York, str. 146–161.
50. Zadnikar, Darij: Akceleracija Jeana Baudrillard. Časopis za kritiko znanosti, 144/145, str. 11–25.
51. Zurbrugg, Nicolas (1994): "Baudrillard, Modernism, and Postmodernism". V: Douglas Kellner (ur.): Baudrillard: A critical reader. Blackwell, Oxford, Cambridge, str. 227–256.

